

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
Π.Μ.Σ.: ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Βικτωρίας Γεωργίου Σκουρτανιώτη

A.M.: 7342142100028

**Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης
στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα: Μια ποιοτική
αποτίμηση**

Επιβλέποντες:

- α) Αναστάσιος Χάρδας
- β) Δημήτριος Κατσίκας
- γ) Γεώργιος Γαλανός

Αθήνα, 2023

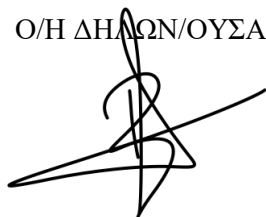
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο/Η ΔΗΛΩΝ/ΟΥΣΑ

ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΣΚΟΥΡΤΑΝΙΩΤΗ

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην προγραμματική περίοδο 2014 – 2020, όπου η Πολιτική Συνοχής αποτελεί τη βασική πολιτική ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, της καινοτομίας και της ανάπτυξης. Η Πολιτική Συνοχής αποτελεί ένα κρίσιμο μέσο της περιφερειακής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχει σχεδιαστεί για την προώθηση ίσων οικονομικών ευκαιριών και ανάπτυξης σε όλες τις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με ιδιαίτερη έμφαση σε εκείνες τις περιφέρειες που υστερούν. Οι ιδιωτικές επενδύσεις, από την άλλη, είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη κάθε χώρας. Η Ελλάδα, η οποία υποφέρει από τις δύο διαδοχικές κρίσεις, την αργή οικονομική ανάπτυξη και την έλλειψη ιδιωτικών επενδύσεων, είναι άμεση δικαιούχος των χρηματοδοτικών προγραμμάτων. Μέσα από ανάλυση της βιβλιογραφίας, επίσημων εγγράφων και συνεντεύξεων με εμπειρογνώμονες και άμεσα ενδιαφερόμενους, η παρούσα εργασία μελετά τον αντίκτυπο της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η διπλωματική υποστηρίζει ότι η χρηματοδότηση της χώρας από την Πολιτική Συνοχής έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην τόνωση των ιδιωτικών επενδύσεων, ιδιαίτερα στον τομέα των υποδομών, της ενέργειας και του ψηφιακού μετασχηματισμού. Ωστόσο, η εφαρμογή της αντιμετωπίζει προκλήσεις όπως γραφειοκρατικά εμπόδια, έλλειψη συντονισμού και αδύναμες διοικητικές ικανότητες. Η ανάλυση ολοκληρώνεται με συστάσεις πολιτικής για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της εφαρμογής της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα.

Λέξεις Κλειδιά: Πολιτική Συνοχής, ανάπτυξη, καινοτομία, ιδιωτικές επενδύσεις, Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΕΣΠΑ, χρηματοδοτικά όργανα

Abstract

This thesis examines the implementation of European Union Cohesion Policy in private investments in Greece, specifically in the programming period 2014 - 2020, during which the Cohesion Policy is the key policy of strengthening entrepreneurship, innovation and development. Cohesion Policy is crucial instrument of the European Union's regional policy designed to promote equal economic opportunities and growth across all regions of the EU, with a particular focus on those regions that are lagging behind. Private investments, on the other hand, are essential for the economic development of any country. Greece, has long suffered from the two consecutive crises, slow economic growth and a lack of private investments, is a beneficiary of Cohesion Policy funding. Through an analysis of bibliography, official documents, and interviews with experts and stakeholders, this thesis explores the impact of Cohesion Policy on private investments in Greece. The thesis argues that Cohesion Policy funding has played a significant role in stimulating private investments in Greece, particularly in the fields of infrastructure, energy and digital transformation. However, the implementation of Cohesion Policy in Greece faces challenges such as bureaucratic obstacles, lack of coordination, and weak administrative capacities. The analysis concludes with policy recommendations for improving the effectiveness and efficiency of Cohesion Policy implementation in private investments in Greece.

Key – words: Cohesion Policy, development, innovation, private investments, Greece, European Union, NSRF, Structural Funds

Πίνακας περιεχομένων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
1. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....	7
1.1. Η Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Συνθήκη της Ρώμης έως σήμερα	7
1.2. Η περίπτωση της Ελλάδας.....	10
2. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα	18
2.1. Τα χαρακτηριστικά των ιδιωτικών επενδύσεων στην Ελλάδα.....	18
2.2. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα.....	23
3. Μεθοδολογία Έρευνας	30
3.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας	30
3.2. Ερευνητική Μεθοδολογία	30
3.2.1. Συμμετέχοντες	31
3.1.2. Ηθικά και Δεοντολογικά Ζητήματα.....	32
3.1.3. Συλλογή δεδομένων	32
3.1.4. Ανάλυση δεδομένων	32
3.1.5. Δομή των ερωτήσεων	33
3.2. Αποτελέσματα	33
3.2.1. Συμπεράσματα έρευνας	39
Συμπέρασμα.....	42
Βιβλιογραφία	44

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν πόνημα έχει στόχο τη διερεύνηση του ρόλου της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα, μια πολιτική που έχει συμβάλλει στη διαμόρφωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της σύγχρονης ελληνικής οικονομίας. Η Ελλάδα αποτελεί έναν από τους βασικούς δικαιούχους χρηματοδοτικών πόρων από τα ευρωπαϊκά ταμεία και διαθέτει μια μακρά εμπειρία στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των πολυετών αναπτυξιακών δράσεων. Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΕΠ), που υλοποιούνται στα πλαίσια του νέου Εταιρικού Συμφώνου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2021 – 2027 (ΕΣΠΑ 2021 -2027), αντιστοιχεί στο έκτο κατά σειρά από τους κύκλους προγραμματισμού από την είσοδο της Ελλάδας στην ΕΕ. Ωστόσο, καθώς η νέα προγραμματική περίοδος μετράει μόλις ένα περίπου χρόνο εφαρμογής και δεν υπάρχουν ακόμη διαθέσιμα στοιχεία, η παρούσα εργασία εστιάζει στο Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014 – 2020 (ΕΣΠΑ 2014 – 2020), το οποίο οδεύει προς την ολοκλήρωση του. Βασικό στοιχείο της παρούσας εργασίας είναι οι αλλαγές που έχουν επέλθει στη λογική της Πολιτικής Συνοχής ανά τα χρόνια. Είναι γεγονός ότι από τις αρχές του 2000, ξεκίνησε η «λισταβονοποίηση» της Πολιτικής Συνοχής, δηλαδή μια τάση ενίσχυσης πιο καινοτόμων και επιχειρηματικών δράσεων. Αυτή η λογική συνεχίστηκε και στις επόμενες προγραμματικές περιόδους, με αποκορύφωμα την προγραμματική περίοδο 2014 -2020, η οποία εναρμονίζεται πλήρως με τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» και κατά την οποία δίνεται πολύ μεγαλύτερη έμφαση στις ιδιωτικές επενδύσεις. Η λογική αυτή υιοθετείται πλήρως από το ΕΣΠΑ 2021 – 2027.

Η συνολική εργασία διαρθρώνεται στην παρούσα εισαγωγή, σε τρία κεφάλαια και τέλος στα συμπεράσματα. Το πρώτο κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο υποενότητες, στις οποίες παρουσιάζεται ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής γενικά και ειδικά στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας και των ιδιωτικών επενδύσεων στην Ελλάδα και ο ρόλος που έχουν διαδραματίσει τα προγράμματα ΕΣΠΑ στις ιδιωτικές επενδύσεις. Το τελευταίο και τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, αποτελεί μια ποιοτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, με τη μέθοδο των συνεντεύξεων, προκειμένου να αναδυθούν ορισμένα συμπεράσματα για το ρόλο της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις.

1. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση

1.1. Η Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Συνθήκη της Ρώμης έως σήμερα.

Η περιφερειακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πολυεπίπεδη και διαθέτει μια μεγάλη ποικιλία από δράσεις πολιτικής παρέμβασης, που λειτουργούν κάτω από την ομπρέλα της Πολιτικής Συνοχής. Σήμερα, η Πολιτική Συνοχής αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες, αν όχι, τη μεγαλύτερη ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πολιτική στη Δύση (McCann P. and Ortega-Argiles, R. 2013). Ένας από τους κυρίαρχους στόχους της, όπως αναφέρεται ρητώς στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, είναι η προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής (Άρθρα 130 Α– 130 Ε) και η παροχή όλων των απαραίτητων εργαλείων πολιτικής για τη μείωση των αναπτυξιακών κενών μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ (Andikos and Chardas, 2016, σελ. 100). Ορισμένα βασικά ζητήματα που καλείται να αντιμετωπίσει η ΕΕ είναι η άνιση κατανομή των παραγωγικών πόρων, το υποαπασχολούμενο εργατικό δυναμικό και η έλλειψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών. Επίσης, παρατηρείται η συγκέντρωση του πληθυσμού σε μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα, τα οποία ήδη διαθέτουν δυνατότητες οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, υποβαθμίζοντας έτσι, άλλες όχι τόσο ανεπτυγμένες περιοχές (Λιάργκοβας και Παπαγεωργίου, 2018: 601).

Η πρόθεση για την επίτευξη της «αρμονικής ανάπτυξης» στον ευρωπαϊκό χώρο και η «μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων» αποτέλεσαν μέρος στο Προοίμιο της Συνθήκης της Ρώμης (Κρητικός, 2021: 24 και Manzella and Mendez, 2009: 5). Οι αναφορές αυτές δεν συμπεριλήφθηκαν στο σώμα της Συνθήκης, όμως αποτέλεσαν τη βάση για την αναγνώριση ύπαρξης περιφερειακών ανισοτήτων εντός της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) (Drevet, 2008: 39). Η πρώτη θεσμική αποτύπωση του όρου της «συνοχής», πραγματοποιήθηκε στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη το 1986 και το 1988 ακολούθησε η μεγάλη μεταρρύθμιση των κανονισμών των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ), όπου η Πολιτική Συνοχής έλαβε τη σημερινή της μορφή. Από τις πιο αξιοσημείωτες μεταρρυθμίσεις ήταν ο διπλασιασμός των πόρων, ο σαφής καθορισμός των κριτηρίων κατάταξης των τριών κατηγοριών περιφερειών του ευρωπαϊκού χώρου (Nomenclature d' Unites Territoriales Statistiques, NUTS), καθώς και μια σειρά από αρχές πάνω στις οποίες βασίζεται η Πολιτική Συνοχής, όπως η εταιρική σχέση, η χρηστή διαχείριση και η αρχή της προσθετικότητας.

Σήμερα, η υλοποίηση της, διαρθρώνεται μέσα από προγραμματικές περιόδους, τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) μέχρι το 2006 και από την προγραμματική περίοδο 2007 – 2013 τα ΕΣΠΑ (Κρητικός, 2021: 71 - 72).

Η Πολιτική Συνοχής δεν έχει καταφέρει να συντελέσει στην επίτευξη της υπό την προαναφερόμενη κυριολεκτική σημασία της, καθώς σύμφωνα με τον Α. Κρητικό (2021) δεν προωθήθηκε ως αυτοτελής στόχος, αλλά ως αντιστάθμισμα για άλλες μεγάλες αποφάσεις της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Η πρώτη προγραμματική περίοδος (1989–1993) συνδέθηκε με την ενιαία αγορά και την προετοιμασία των κρατών μελών για την απελευθέρωση των αγορών, την ελεύθερη μετακίνηση εργαζομένων, κεφαλαίων και εμπορευμάτων. Η δεύτερη προγραμματική περίοδος (1994 – 99), συνδυάστηκε με την προετοιμασία των κρατών μελών για τη δημιουργία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) και την εισαγωγή του κοινού νομίσματος (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016: 481 – 482). Το 1992, υιοθετήθηκε η αρχή της επικουρικότητας, με αποτέλεσμα η ευθύνη για τη χάραξη της Πολιτικής Συνοχής και της ενδιάμεσης παρακολούθησης να περνάει σταδιακά στις περιφέρειες και τα κράτη μέλη, με αποτέλεσμα μόνο η εκ των υστέρων αξιολόγηση να παραμένει υπό την ευθύνη της Ένωσης (Τσιπούρη, 2016: 255).

Στις αρχές της δεκαετίας του 2000 οι στόχοι της Πολιτικής Συνοχής σχεδόν ταυτίζονται με τους στόχους της «Στρατηγικής της Λισαβόνας», ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μια σχετική αποδυνάμωση του στόχου της «συνοχής» (Avdikos and Chardas, 2016: 102). Είναι η περίοδος που επίκειται η μεγάλη διεύρυνση (2004), ενώ ταυτόχρονα η ΕΕ αισθάνεται την απειλή των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης με την ανάδυση νέων δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ινδία. Η ευθυγράμμιση της Πολιτικής Συνοχής με τη Στρατηγική της Λισαβόνας συνεπάγεται με την οικονομική φιλοσοφία που αποσκοπεί στην οικονομική ανάπτυξη για όλες τις ευρωπαϊκές περιφέρειες. Η λισαβονοποίηση (lisbonization), λοιπόν, των νέων στόχων της Πολιτικής Συνοχής (2007 – 2013), δεν διαμορφώθηκε με βάση την τυπολογία διαρθρωτικών προβλημάτων ή περιφερειών, όπως στις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους, αλλά σε θεματική βάση (ανταγωνιστικότητα, απασχόληση, σύγκλιση), με έμφαση στην έρευνα, την τεχνολογική ανάπτυξη, τη γνώση και την καινοτομία (Κρητικός, 2021: 159 και Chardas, 2016:102).

Η λογική αυτή ενσωματώθηκε σε πιο έντονο βαθμό κατά την προγραμματική περίοδο 2014 – 2020, όπου έγινε ξεκάθαρος, πλέον, ο μετασχηματισμός της Πολιτικής Συνοχής από ένα μέσο για τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, σε ένα εργαλείο ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων. Οι προτεραιότητες, από τους σχετικά «εύκολους» τομείς (λ.χ. έργα υποδομών), κατευθύνονται σε πιο δύσκολους και απαιτητικούς στόχους και άυλες υποδομές. Οι στόχοι της νέας περιόδου ταυτίζονται με τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» (Κρητικός, 2021, σελ. 19 και Γ. Βαληνάκης, Π. Καζάκος και Ν. Μαραβέγιας, 2014: 89). Η επίτευξη της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, παραμένουν στο επίκεντρο ως βασικοί μηχανισμοί παράδοσης για την επιδίωξη της έξυπνης, βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης. Ο κοινοτικός προϋπολογισμός, παρουσιάζει εμφανή μείωση -για πρώτη φορά μετά το 1986- γεγονός που συμβολίζει την προώθηση, από την πλευρά των συνεισφερόντων κρατών, ενός κλίματος λιτότητας, λόγω του οικονομικού κλίματος εκείνης της περιόδου (Chardas, 2016: 103). Η έρευνα, η καινοτομία, η ανταγωνιστικότητα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ), η προστασία του περιβάλλοντος, η μετάβαση σε μια οικονομία με μειωμένη χρήση άνθρακα, η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, η κοινωνική ένταξη, η εκπαίδευση, η ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας και η αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης είναι μερικές από τις βασικές επιδιώξεις για το ΕΣΠΑ 2014 – 2020 (Κρητικός, 2021: 179 και Λιαργκόβας και Παπαγεωργίου, 2018).

Η προετοιμασία για την προγραμματική περίοδο 2021 – 2027, - που παραμένει στη σφαίρα επιρροής της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» - συνδυάστηκε με τις ιστορικές αποφάσεις για την αντιμετώπιση του κορονοϊού, στα πλαίσια της Πολιτικής Συνοχής, αλλά και με την αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας από την ΕΕ, μιας χώρας που συνεισέφερε με σημαντικά ποσοστά στον κοινοτικό προϋπολογισμό. Επιπλέον, γίνεται σαφής η υποχρέωση της Ένωσης να αφιερώνει μεγαλύτερο μέρος των πόρων σε μεγάλους κοινοτικούς στόχους, όπως η πράσινη ανάπτυξη και ο ψηφιακός μετασχηματισμός, χωρίς να είναι απαραίτητο αυτοί να κατευθύνονται στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (Α. Κρητικός, 2021, σελ. 20 και Α. Μητσός, 2019, σελ. 11 – 25). Με αυτόν τον τρόπο, το αίσθημα της αλληλεγγύης και της προσφοράς που διακατείχε την (τότε) ΕΟΚ εγκαταλείπεται σταδιακά και γίνεται σαφές ότι οι στόχοι της Πολιτικής Συνοχής συνδέονται άμεσα με την ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων, μέσω χάραξης μιας πολιτικής συνδεδεμένης με την καινοτομία, την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη.

Ειδικότερα, η προγραμματική περίοδος 2021 – 2027 επικεντρώνεται στην απλοποίηση και την ευελιξία της οργάνωσης της Πολιτικής Συνοχής. Εντάσσεται σε έναν νέο τομέα με έμφαση στις «αξίες» και τη «συνοχή», άμεσος στόχος της οποίας θα είναι η ανάπτυξη μιας συνολικής διαδικασίας στρατηγικού σχεδιασμού, προκειμένου να αναπτυχθούν περαιτέρω οι συνέργειες ανάμεσα στους μηχανισμούς (εργαλεία πολιτικής) της πολιτικής συνοχής και στους μηχανισμούς άλλων ενωσιακών πολιτικών (λ.χ. Ορίζων Ευρώπη, Συνδέοντας την Ευρώπη (ΜΣΕ), «Ψηφιακή Ευρώπη» (ΨΕ), InvestEU, το πρόγραμμα LIFE για το κλίμα) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018). Επομένως, η Επιτροπή επιδιώκει να μεγιστοποιήσει τις συνέργειες και τις διαδικασίες οριζόντιου στρατηγικού σχεδιασμού. Η Πολιτική Συνοχής παραμένει υπό την επιρροή της προηγούμενης προγραμματικής περιόδου όσον αφορά το ζήτημα της ανταγωνιστικότητας, ωστόσο μια εμφανής διαφορά αποτελεί η περαιτέρω διεύρυνση των στρατηγικών προτεραιοτήτων της, κάτι που επιβεβαιώνεται από τη μείωση των θεματικών στόχων των ταμείων από 11 σε 5 (Ανδρέου, 2019. Σελ. 69 – 71).

1.2. Η περίπτωση της Ελλάδας

Η Ελλάδα από την ένταξη της στην (τότε) ΕΚ, το 1981 έως σήμερα, είναι από του βασικούς δικαιούχους χρηματοδοτικών πόρων από την Πολιτική Συνοχής. Μέχρι το 2016, ο μέσος ετήσιος όρος μεταφοράς κεφαλαίων από την ΕΕ κυμάνθηκε από 2,4 έως 3,3% του ΑΕΠ της χώρας (Λιαργκόβας και Χουλιάρας, 2016: 10). Οι περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα, παρουσιάζουν μια πολυπλοκότητα σε σχέση με τις ανισότητες που παρατηρούνται σε άλλα κράτη μέλη της ευρωπαϊκής ηπείρου, όπως οι ανισότητες βορρά-νότου στο Ηνωμένο Βασίλειο και βορρά-κέντρου-νότου στην Ιταλία. Η Ελλάδα, όπως και άλλες κεντρικές ή ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Γαλλία), αποτελούνται από περιοχές που είναι μακριά από τα μεγάλα οικονομικά κέντρα, καθώς η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώνεται στην Αθήνα και σε μικρότερο βαθμό στη Θεσσαλονίκη. Πιο συγκεκριμένα, η περιφέρεια της Αττικής συγκεντρώνει περίπου το 50% του εθνικού ΑΕΠ και η Θεσσαλονίκη το 10%. Επιπλέον, οι δύο περιφέρειες συγκεντρώνουν συνολικά περίπου το 46% του πληθυσμού της χώρας (Chardas, 2011, σελ. 108).

Η προσπάθεια μείωσης των περιφερειακών ανισοτήτων στην Ελλάδα, ξεκίνησε το 1986 με τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ), υλοποιώντας έργα για την ενίσχυση των υλικών υποδομών, σχετικά με τον αγροτικό τομέα, τον τουρισμό

την εκπαίδευση του προσωπικού της δημόσιας διοίκησης και την ενίσχυση διάφορων ερευνητικών δραστηριοτήτων. Τα ΜΟΠ δεν απέδωσαν, κυρίως λόγω της αδυναμίας επιβολής των διαδικασιών παρακολούθησης και ελέγχου των προγραμμάτων, γεγονός που ενθάρρυνε την πελατειακή ανταλλαγή μεταξύ των πολιτικών αρχών, κυρίως σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, οι επόμενες προγραμματικές περίοδοι ακολούθησαν τα πρότυπα εφαρμογής τους (Chardas, 2011, σελ. 108).

Ο βασικός στόχος του Α' ΚΠΣ (1989 – 1993), ήταν η ενίσχυση των φυσικών υποδομών, ένας τομέας που υστερούσε στην Ελλάδα συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες είχαν περάσει από το επίπεδο της βιομηχανικής ανάπτυξης. Ο φυσικός κατακερματισμός της χώρας (π.χ. μεγάλα οικονομικά κέντρα, ορεινές και νησιωτικές περιοχές και απομακρυσμένες περιοχές), επέβαλε σημαντικούς περιορισμούς στην υλοποίηση των έργων και σε αντίθεση με τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, η φυσική υποδομή δεν βελτιώθηκε αισθητά. Η εφαρμογή της πρώτης περιόδου μεταφράστηκε σε έργα μικρής κλίμακας, όπως επαρχιακά οδικά δίκτυα, αρδευτικά έργα, αποχετευτικά συστήματα και άλλα μικρά έργα, ιδίως σε αστικές περιοχές της χώρας. Ο ιδιωτικός τομέας, η ενίσχυση του οποίου θα προσέδιδε ένα νέο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στη χώρα, δεν αποτέλεσε προτεραιότητα εκείνη την περίοδο, ενώ πολλά έργα έμειναν ημιτελή (Chardas, 2011: 117).

Το μοτίβο απόδοσης μεγαλύτερης σημασίας στον στόχο της «σύγκλισης», παρέμεινε χαρακτηριστικό και στο Β' ΚΠΣ (1994 – 1999). Ιδιαίτερη βαρύτητα, δόθηκε στην ενίσχυση των κατάλληλων υποδομών ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, με τη δημιουργία έργων για την αποσυμφόρηση της πρωτεύουσας και την κατασκευή αθλητικών υποδομών. Ο βασικός στόχος επιδίωξης της εθνικής συνιστώσας ήταν η μείωση της γεωγραφικής περιθωριοποίησης της χώρας και η προώθηση μεγάλων δικτύων υποδομών για τη διασύνδεση με τους γείτονές της, την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των ιδιωτικών επιχειρήσεων, τη βελτίωση για την ποιότητα της ζωής και την βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης του πληθυσμού. Τα περιφερειακά προγράμματα, επικεντρώθηκαν περισσότερο στη μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων και στην προσβασιμότητα των νησιών με την ηπειρωτική χώρα. Την ίδια περίοδο, εγκαινιάζεται η έναρξη συνεργασίας με το νεοσύστατο -τότε- Ταμείο Συνοχής, το οποίο μαζί με τα υπόλοιπα ΕΔΕΤ συνεισέφεραν 32,78 δισεκατομμύρια ECU - σχεδόν το διπλάσιο από την προηγούμενη περίοδο- στην ελληνική οικονομία, με τη μερίδα του λέοντος να καταλήγει στον τομέα των

μεταφορών (Chardas, 2011: 120 – 125). Σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο, υπήρξε καλύτερη ανάπτυξη των κονδυλίων στον τομέα των μεγάλων έργων φυσική υποδομής, ως αποτέλεσμα των Δημόσιων Ιδιωτικών Πρωτοβουλιών (ΔΠΙ, Public Private Initiatives, PPIs), ως νέα μέθοδος συγχρηματοδότησης. Η κατασκευή μεγάλων αυτοκινητόδρομων, όπως η ΠΑΘΕ (Πάτρα, Αθήνα, Θεσσαλονίκη), η Αττική Οδός, η Εγνατία Οδός, το Διεθνές Αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος και το Αττικό Μετρό, ξεκίνησαν κατά το Β' ΚΠΣ (Chardas, 2011, σελ. 120 – 125).

Το Γ' ΚΠΣ (2000 – 2006) αποτελεί μια εκ των σημαντικότερων προγραμματικών περιόδων για την εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής στην Ελλάδα, καθώς ήταν η πρώτη περίοδος λειτουργίας για το νέο σύστημα διαχείρισης και εφαρμογής (Management and Implementation Systems, MIS), που δημιουργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, με σκοπό την καταπολέμηση του μεγαλύτερου διαρθρωτικού προβλήματος στην ελληνική πολιτική οικονομία, δηλαδή την αναποτελεσματικότητα της εγχώριας δημόσιας διοίκησης. Κατά τη διάρκεια της τρίτης περιόδου, δόθηκε έμφαση στη βελτίωση των συγκοινωνιακών δικτύων, αλλά και στον στόχο για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και του εργατικού δυναμικού, την προώθηση της αγροτικής ανάπτυξης και της αλιείας, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την προώθηση της κοινωνίας της πληροφορίας και επίσης, μεγάλο μέρος των πόρων κατευθύνθηκε για την προώθηση της δίκαιης περιφερειακής ανάπτυξης (Chardas, 2011, σελ. 6).

Επιπροσθέτως, αυτό που γίνεται σαφές είναι ότι ο στόχος για την ενίσχυση των φυσικών υποδομών, -εν προκειμένω των δικτύων μεταφορών- παραμένει υψηλής προτεραιότητας, αν και οι στόχοι της Πολιτικής Συνοχής σε σύγκριση με τις προηγούμενες περιόδους έχουν αρχίσει να μεταβάλλονται. Το συγκεκριμένο ζήτημα δείχνει την αδυναμία εφαρμογής ορισμένων προγραμμάτων, καθώς θα περίμενε κανείς ότι τέτοιου είδους έργα, θα έπρεπε να είχαν λυθεί μετά το πέρας δύο προγραμματικών περιόδων. Μια σημαντική αλλαγή, ωστόσο, ήταν η συμπερίληψη χωριστού άξονα προτεραιότητας για την «Κοινωνία της Πληροφορίας», που υποδηλώνει μια σχετική ανησυχία για την τεχνολογική εξέλιξη της χώρας, κυρίως από την πλευρά της Επιτροπής. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρατηρήθηκε, επίσης, στον τομέα των εκπαιδευτικών και κοινωνικών υποδομών, μέσω των οποίων θα αντιμετωπιζόνταν τα κύρια διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Τέλος, οι περιβαλλοντικές υποδομές συνέχισαν να λαμβάνουν μικρότερη χρηματοδότηση, ενώ παρατηρήθηκε μια

σχετική παραμέληση στους τομείς της έρευνας και της ανάπτυξης (Chardas, 2011, σελ. 126).

Η Επιτροπή διαπίστωσε σημαντικά προβλήματα στην απορρόφηση των κοινοτικών πόρων κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του Γ' ΚΠΣ. Πρώτον, σημαντικές καθυστερήσεις διαπιστώθηκαν μεταξύ των εταίρων στο στάδιο του σχεδιασμού και στην ανάθεση της υλοποίησης ενός έργου στον τελικό δικαιούχο. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν ορισμένα από πάνω προς τα κάτω (top – down) και από κάτω προς τα πάνω (bottom – up) χαρακτηριστικά της εγχώριας πολιτικής οικονομίας (Μουσουρούλης, 2010). Δεύτερον, η ύπαρξη πλήθους αρχαιολογικών χώρων που βρίσκονται στην Ελλάδα, προκάλεσε σημαντικές καθυστερήσεις στην υλοποίηση των προγραμμάτων και οδήγησε ακόμη και στην επ' αόριστον αναβολή ορισμένων έργων. Ένας τρίτος παράγοντας, ήταν η πολιτική παρέμβαση ορισμένων πολιτικών στη διαδικασία επιλογής των έργων, κυρίως σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, με σκοπό να ικανοποιηθούν οι πελατειακές του σχέσεις (Chardas, 2012, σελ. 233 -234).

Τα προβλήματα επιδεινώθηκαν με την εισαγωγή πρόσθετων γραφειοκρατικών διαδικασιών από την Επιτροπή – που είχαν ως στόχο την διαφάνεια και την ορθή διαχείριση των πόρων, χωρίς όμως να λάβει υπόψιν της το άκαμπτο εγχώριο διοικητικό σύστημα, σε χώρες όπως η Ελλάδα, αλλά και την τεράστια γραφειοκρατία που καλούνταν να αντιμετωπίσει ο τελικός δικαιούχος. Σε αυτό το πλαίσιο, ένα άλλο ζήτημα που πρέπει να αναφερθεί είναι η αποθάρρυνση των υποψήφιων επενδυτών, οι οποίοι για να επωφεληθούν από οποιαδήποτε κρατική επένδυση, χρειάζοταν να διαθέτουν τις κατάλληλες διασυνδέσεις που θα «σπρώξουν» την πρότασή τους. Μέχρι το τέλος του 2007, δηλαδή ένα χρόνο μετά την επίσημη λήξη του προγράμματος, το ποσοστό απορρόφησης ανήλθε σε 75,18% (Chardas, 2012, σελ. 233 -234). Το ζήτημα των καθυστερήσεων επιχειρήθηκε να επιλυθεί, μέσω του συστήματος $n+2$ (κανόνας αυτόματης αποδέσμευσης), σύμφωνα με το οποίο αν δεν παρασχεθεί απόδειξη πληρωμής μέσα σε δύο χρόνια από το τέλος της προγραμματικής περιόδου, το κονδύλιο χάνεται (Λιαργκόβας και Παπαγεωργίου, 2018: 614). Ωστόσο, οι αρχές δεν μπόρεσαν να εφαρμόσουν το κανόνα $n+2$, λόγω της έλλειψης συντονισμού και της αδυναμίας της χώρας να βρει εθνικούς πόρους προκειμένου να ολοκληρωθούν τα έργα. Επιπλέον, οι αυστηροί κανονισμοί της Επιτροπής όσον αφορά τον έλεγχο και την παρακολούθηση της διαδικασίας, τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, αλλά και οι

πυρκαγιές που μάζιζαν της Ελλάδα το καλοκαίρι του 2007, οδήγησαν στην παράβλεψη του κανόνα (Chardas, 2012).

Η τέταρτη προγραμματική περίοδος (2007 – 2013), συνδυάστηκε με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης του 2008. Το νέο Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ), όπως ονομάστηκε το νέο έγγραφο αναφοράς για τον προγραμματισμό των ΕΔΕΤ, εξασφαλίζει κοινοτικούς πόρους ύψους 20,5 δισεκατομμύρια ευρώ για την Ελλάδα, τα οποία με την εθνική δαπάνη ανήλθαν σε 32 δισεκατομμύρια ευρώ. Ωστόσο, το ΕΣΠΑ ξεκίνησε καθυστερημένα και υπήρξαν φόβοι για νέα απώλεια πόρων. Το 2010, οι πόροι που είχαν απορροφηθεί δεν ξεπερνούσαν το 10%, ενώ στις αρχές του 2013, που ήταν τυπικά και το τελευταίο έτος της περιόδου το ποσοστό απορρόφησης ανήλθε σε 56, 7% (Γ. Βαλινάκης, Π. Καζάκος, Ν. Μαραβέγιας, 2014: 86).

Η οικονομική κρίση δεν ευνόησε την ομαλή εφαρμογή του ΕΣΠΑ, καθώς περιόρισε τις δυνατότητες της κυβέρνησης να χρηματοδοτεί προγράμματα. Επίσης, η μελλοντική αβεβαιότητα απέτρεπε τους πολίτες από το να ξεκινήσουν νέα επιχειρηματικά σχέδια και οι γνωστές γραφειοκρατικές αδυναμίες αποτέλεσαν, για ακόμη μια φορά, εμπόδιο για την ομαλή υλοποίηση των προγραμμάτων. Από το 2010 και μετά, οι προτεραιότητες της Πολιτικής Συνοχής ταυτίζονται με τις προτεραιότητες που τέθηκαν από τη Στρατηγική «Ευρώπη 2020» για την ανάκαμψη των χωρών από την κρίση, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην υψηλή παραγωγικότητα, την κοινωνική συνοχή (π.χ. δημιουργία θέσεων εργασίας, μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού) και την προστασία του περιβάλλοντος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010). Όσον αφορά την τελευταία, η Ελλάδα παρουσίασε σημαντική υστέρηση, όπως και στους τομείς της ψηφιακής σύγκλισης και διοικητικής μεταρρύθμισης. Ο δισταγμός των πολιτών για τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ΕΣΠΑ, αντιμετωπίστηκε με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής της ΕΕ σε 95% ή και 100% για τα έτη 2014 και 2015 (Γ. Βαλινάκης, Π. Καζάκος, Ν. Μαραβέγιας, 2014, σελ. 8).

Επίσης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν μας τις νέες εδαφικές διαιρέσεις που άλλαξαν την Ελλάδα τον Ιανουάριο του 2011. Το προηγούμενο σύστημα αποτελούνταν από 13 περιφέρειες (NUTS II), 54 νομούς και 1033 δήμους. Με το νέο σύστημα «Καλλικράτης», το σύστημα «Καποδίστρια» αντικαθίσταται από 13 περιφέρειες, 325 δήμους και 7 αποκεντρωμένες διοικητικές μονάδες. Το σχέδιο «Καλλικράτης» είχε

άμεσο αντίκτυπο στον ρόλο των υποεθνικών φορέων στην άσκηση των χρηματοδοτικών προγραμμάτων (Chardas, 2014: 436). Η προγραμματική περίοδος 2014 – 2020, αναδεικνύεται μια τόπο – κεντρική προσέγγιση (place – based approach), επιδίωξη της οποίας είναι η προώθηση της χωρικής συνοχής (Barca, 2009) σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες και της εξάλειψης των ανισοτήτων που αναφέρθηκαν στην αρχή αυτής της ενότητας (Ε. Πρέζα, Ε. Ασπρογέρακας, 2022, σελ. 5).

Οι βασικές χρηματοδοτικές προτεραιότητες επικεντρώνονται στην «αναγέννηση της ελληνικής οικονομίας και την αναβάθμιση του παραγωγικού ιστού της χώρας μετά την οικονομική κρίση». Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις ιδιωτικές επενδύσεις και στην επιχειρηματικότητα, ένας κλάδος που επλήγη ιδιαίτερα από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και των πολιτικών λιτότητας. Όπως φαίνεται στον πίνακα 1.2.1., τα τομεακά προγράμματα που αφορούν την ανταγωνιστικότητα, την ανάπτυξη και την καινοτομία, αλλά και τα περισσότερα ΕΠ που δεν έχουν «κοινωνικό πρόσημο», λαμβάνουν τη μερίδα του λέοντος για αυτή την προγραμματική περίοδο. Στο πλαίσιο του αναπτυξιακού σχεδιασμού, καθοριστικό στοιχείο για την επίτευξη ανταγωνιστικών και καινοτόμων στοιχείων στην ελληνική επιχειρηματικότητα, αποτελεί η Στρατηγική Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση, η οποία θα αναλυθεί περαιτέρω στο επόμενο κεφάλαιο¹.

Ωστόσο, η απορρόφηση των χρηματοδοτικών πόρων παραμένει ένα σημαντικό πρόβλημα. Μόνο η κεντρική Ελλάδα κατάφερε να εξασφαλίσει τουλάχιστον το ήμισυ των κονδυλίων, ενώ στην υπόλοιπη χώρα εκταμιεύτηκε λίγο περισσότερο από το 1/3. Πέρα από τις επιδόσεις μεμονωμένων περιφερειών, η ικανότητα απορρόφησης ευρωπαϊκών κονδυλίων εξαρτάται επίσης από τον θεματικό τομέα, καθώς ορισμένοι άξονες επενδυτικής προτεραιότητας τυγχάνουν μεγαλύτερης εκμετάλλευσης από άλλους. Για παράδειγμα, περισσότερα από τα 2/3 των πόρων, δαπανήθηκαν για τη δημιουργία βιώσιμων και ποιοτικών θέσεων εργασίας, σε αντίθεση με μόνο το 28,4% για το περιβάλλον και την αποδοτικότητα των πόρων². Παράλληλα, εκκινείτε το νέο ΕΣΠΑ 2021 -2027, το οποίο καλείται να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα και τη στήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) που έχουν ζημιωθεί περισσότερο από την κρίση του κορονοϊού. Η Επιτροπή ενέκρινε 26, 2 δισεκατομμύρια ευρώ για την

¹ΕΣΠΑ 2014 – 2020, <https://www.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>

² Cohesion Funds in Greece, Centro per la cooperazione internazionale, Osservatorio balcanie caucaso transeuropa, <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Projects2/Work4future/schede-paese/Cohesion-funds-in-Greece-in-2014-2020-215352>

Ελλάδα και 5,3 δισεκατομμύρια ευρώ θα προέρχονται από την εθνική συνεισφορά. Ο τομέας της ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας, το περιβάλλον, η αειφόρος ανάπτυξη και οι μεταφορές παραμένουν στο επίκεντρο των προτεραιοτήτων της ΕΕ³.

Κατανομή των χρηματοδοτικών πόρων της προγραμματικής περιόδου 2014-2020 ανά Επιχειρησιακό Πρόγραμμα				
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ		Δημόσια Δαπάνη* [€]	Συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης [€]	Εθνική Συμμετοχή [€]
ΤΟΜΕΑΚΑ				
1	Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία	4.665.144.590,00	3.646.378.272,00	1.018.766.318,00
2	Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη	5.186.665.146,00	4.333.917.411,00	852.747.735,00
3	Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση	2.667.494.916,00	2.104.926.538,00	562.568.378,00
4	Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα	486.913.888,00	377.228.416,00	109.685.472,00
5	Τεχνική Βοήθεια	401.870.438,00	317.612.097,00	84.258.341,00
6	Αγροτική Ανάπτυξη	5.880.192.246,00	4.718.291.793,00	1.161.900.453,00
7	Αλιεία & Θάλασσα	523.406.309,00	388.777.914,00	134.628.395,00
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ				
8	Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	507.739.340,00	406.191.468,00	101.547.872,00
9	Κεντρική Μακεδονία	964.864.185,00	771.891.345,00	192.972.840,00
10	Θεσσαλία	401.130.674,00	320.904.539,00	80.226.135,00
11	Ήπειρος	325.846.893,00	260.677.513,00	65.169.380,00
12	Δυτική Ελλάδα	490.985.732,00	392.788.583,00	98.197.149,00
13	Δυτική Μακεδονία	330.737.741,00	264.590.187,00	66.147.554,00
14	Στερεά Ελλάδα	190.052.422,00	95.026.211,00	95.026.211,00
15	Πελοπόννησος	270.342.339,00	216.273.871,00	54.068.468,00
16	Ιόνια Νησιά	226.924.700,00	181.539.758,00	45.384.942,00
17	Βόρειο Αιγαίο	301.669.500,00	241.335.599,00	60.333.901,00
18	Κρήτη	434.883.125,00	347.906.498,00	86.976.627,00
19	Αττική	1.139.966.974,00	911.973.576,00	227.993.398,00
20	Νότιο Αιγαίο	168.170.562,00	84.085.281,00	84.085.281,00
ΣΥΝΟΛΟ (Τομεακά και Περιφερειακά)		25.565.001.720,00	20.382.316.870,00	5.182.684.850,00

Πίνακας 1.2.1.

Πηγή: <https://www.espa.gr/el/Pages/staticESPA2014-2020.aspx>

³ ΕΣΠΑ 2014 – 2020, <https://www.espa.gr/el/Pages/newespa21-27.aspx>

Στρατηγική για την «Ευρώπη 2020»

ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ		
<ul style="list-style-type: none"> - Αύξηση του ποσοστού απασχόλησης του πληθυσμού ηλικίας 20 έως 64 ετών από το τρέχον 69% σε τουλάχιστον 75%. - Αύξηση του επιπέδου επενδύσεων σε 3% στον τομέα της E&A, με τη βελτίωση ιδίως των όρων επένδυσης σε E&A από τον ιδιωτικό τομέα και τη δημιουργία νέου δείκτη για την παρακολούθηση της καινοτομίας. - Μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% τουλάχιστον σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 ή κατά 30%, εφόσον οι συνθήκες το επιτρέπουν, αύξηση σε 20% του ποσοστού των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην τελική κατανάλωση ενέργειας και αύξηση σε 20% της ενεργειακής απόδοσης. - Μείωση του ποσοστού των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα τη σχολική εκπαίδευση από το τρέχον 15% σε 10% και αύξηση του ποσοστού του πληθυσμού ηλικίας 30 έως 34 ετών που έχει ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση από 31% σε τουλάχιστον 40%. - Μείωση κατά 25% του αριθμού των Ευρωπαίων που ζουν κάτω από τα εθνικά όρια φτώχειας για τον απεγκλωβισμό 20 εκατομμυρίων ανθρώπων από τη φτώχεια. 		
ΈΥΞΙΝΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΔΙΑΤΗΡΗΣΙΜΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΧΩΡΙΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥΣ
<p>ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της ΕΕ «Ένωση καινοτομίας» για να βελτιωθούν οι συνθήκες-πλαίσιο και η πρόσβαση στη χρηματοδότηση για έρευνα και καινοτομία ώστε να ενισχυθεί η αλυσίδα καινοτομίας και να αυξηθούν τα επίπεδα επενδύσεων σε ολόκληρη την Ένωση.</p>	<p>ΚΑΙΜΑ, ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΚΑΙ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της ΕΕ «Μια Ευρώπη που χρησιμοποιεί αποτελεσματικά τους πόρους» για να αποσυνδεθεί η οικονομική ανάπτυξη από τη χρήση των πόρων, με τον περιορισμό της έκλυσης διοξειδίου του άνθρακα από την οικονομία μας, με την αύξηση της χρήσης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, με τον εκσυγχρονισμό του τομέα των μεταφορών και την προώθηση της ενεργειακής απόδοσης.</p>	<p>ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της ΕΕ «Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας» για να εκσυγχρονιστούν οι αγορές εργασίας με τη διευκόλυνση της κινητικότητας στην αγορά εργασίας και τη δια βίου ανάπτυξη δεξιοτήτων με σκοπό την αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και την καλύτερη αντιστοίχιση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας.</p>
<p>ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία «Νεολαία σε κίνηση» για να ενισχυθούν οι επιδόσεις των εκπαιδευτικών συστημάτων και να ενισχυθεί η ελκυστικότητα σε διεθνές επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης της Ευρώπης.</p>	<p>ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της «Μια βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης» για να βελτιωθεί το επιχειρηματικό περιβάλλον, ιδίως για τις ΜΜΕ, και να στηριχθεί η ανάπτυξη ισχυρής και βιώσιμης βιομηχανικής βάσης, ικανής να ασκεί ανταγωνισμό σε παγκόσμιο επίπεδο.</p>	<p>ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της ΕΕ «Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας» για να διασφαλιστεί κοινωνική και εδαφική συνοχή, ούτως ώστε να εξαπλωθούν ευρέως τα οφέλη της ανάπτυξης και της απασχόλησης και τα άτομα που ζουν σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού να αποκτήσουν τα μέσα αξιοπρεπούς διαβίωσης και να συμμετάσχουν ενεργά στην κοινωνία.</p>
<p>ΨΗΦΙΑΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ</p> <p>Εμβληματική πρωτοβουλία της ΕΕ «Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη» για να επιταχυνθεί η ανάπτυξη των υπηρεσιών πρόσβασης στο Διαδίκτυο υψηλής ταχύτητας και να αντληθούν οφέλη από μια ψηφιακή ενιαία αγορά για τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις.</p>		

Πίνακας 1.2.2. Πηγή: https://www.espa.gr/elibrary/%CE%95%CE%95_2020.pdf

2. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα

2.1. Τα χαρακτηριστικά των ιδιωτικών επενδύσεων στην Ελλάδα

Λαμβάνοντας υπόψιν όσα αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, η στήριξη της επιχειρηματικότητας, στα πλαίσια της Πολιτικής Συνοχής, αποτελεί σήμερα τον πλέον άμεσο τρόπο μείωσης των οικονομικών ανισοτήτων και της οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης (INE ΓΣΕΕ, 2015). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, η επιχειρηματική δραστηριότητα, η ανταγωνιστικότητα και η απασχόληση στην Ελλάδα, σημείωσαν τεράστια πτώση, ενώ η αποβιομηχάνιση, που είχε ξεκινήσει από τις δεκαετίες του 1980 και 1990, συνεχίστηκε με αμείωτους ρυθμούς, λόγω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης του 2009. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Ελλάδα αποτελεί ένα από τα φτωχότερα κράτη μέλη της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014) και το 2018, η βιομηχανική παραγωγή ανήλθε στο 15% του εθνικού ΑΕΠ, το οποίο είναι από τα χαμηλότερα στις χώρες της ΕΕ (INE-ΓΣΕΕ, 2019, σ.119). Τέλος, η εγχώρια παραγωγή καλύπτει μόνο το 26% της εγχώριας ζήτησης, ενώ το υπόλοιπο 74% προέρχεται από εισαγωγές (Pagoulatos, 2003).

Επιπλέον, η επιχειρηματική δραστηριότητα, μετά το ισχυρό εξωγενές σοκ που βίωσε λόγω της πανδημίας, βρέθηκε αντιμέτωπη με νέες ισχυρές προκλήσεις. Η εμφάνιση του πληθωρισμού στα μέσα του 2021, εξαιτίας της υπέρμετρης αύξησης των τιμών ενέργειας που προκλήθηκε αρχικά λόγω της διεθνούς ενεργειακής κρίσης και ακολούθως λόγω των δυσμενών γεωπολιτικών εξελίξεων, δημιούργησε νέες δυσκολίες. Το έτος 2021 θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα έτος ανάκαμψης από την πανδημία, πλησιάζοντας πολύ κοντά στα επίπεδα του 2019, μια χρονιά από τις καλύτερες για την ελληνική οικονομία μετά την κρίση χρέους. Ωστόσο, ο ρυθμός ανάκαμψης παραμένει χαμηλότερος σε σύγκριση με τα υπόλοιπα κράτη μέλη της ΕΕ. Αν και έχουν δημιουργηθεί κάποιες θετικές προοπτικές, θα πρέπει να διατηρηθεί μια επιφυλακτικότητα, καθώς μένει να δούμε πως ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας και ο πληθωρισμός, πρόκειται να επηρεάσουν τα επίπεδα ανάπτυξης της χώρας εντός του 2023 (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2022, σ. 19 – 20).

Εκτός, από τους παραπάνω λόγους, οι ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα διακρίνονται από ορισμένα χαρακτηριστικά. Πρώτον, η πλειονότητα των επιχειρήσεων

είναι μειωμένης έντασης, χαμηλής προστιθέμενης αξίας και παρέχουν κοινές υπηρεσίες (commodity services). Τέτοιου είδους επιχειρήσεις, δεν θέτουν υψηλούς στόχους παραγωγικότητας και περιορίζονται στην εγχώρια κατανάλωση, με αποτέλεσμα η εμβέλεια τους (απευθύνονται σε καταναλωτές και όχι άλλες επιχειρήσεις) να είναι εξαιρετικά περιορισμένη και εσωστρεφής (Βαληνάκης, Καζάκος και Μαραβέγιας, 2014, σ. 111). Σύμφωνα με την έκθεση για την ανταγωνιστικότητα και την εφαρμογή της βιομηχανικής πολιτικής της ΕΕ, οι επιχειρήσεις που παράγουν υψηλής τεχνολογίας βιομηχανικά προϊόντα και δραστηριοποιούνται σε εξειδικευμένες υπηρεσίες έντασης γνώσης (knowledge – intensive - services), αποτελούν μόλις το 18% της συνολικής επιχειρησιακής δραστηριότητας στη χώρα, σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ, ο οποίος ξεπερνά το 30% (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016). Επίσης, σύμφωνα με το Παγκόσμιο Παρατηρητήριο Επιχειρηματικότητας (GEM), το 60,8% των νέων επιχειρημάτων διαθέτουν μόνο εγχώριους πελάτες, ενώ μόλις το 8,4% ωφελείται εσόδων από το εξωτερικό (IOBE, 2022, σ. 15 – 16).

Δεύτερον, η πλειοψηφία των επιχειρήσεων στην ελληνική επικράτεια, είναι κατεξοχήν μικρού και μεσαίου μεγέθους (ΜΜΕ). Πάνω από το 90% ή το 95% των επιχειρήσεων είναι μικρού μεγέθους (λιγότεροι από 10 εργαζόμενοι), ενώ απασχολούν περίπου το 85% του εργατικού δυναμικού της χώρας. Συνεπώς, η αγορά είναι κατακερματισμένη και οι επιχειρήσεις αυτού του τύπου παρουσιάζουν μια δυσκαμψία στην ανάπτυξη τους, ιδίως αυτές που είναι εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων. Έχει παρατηρηθεί ότι, τα μητροπολιτικά κέντρα διαθέτουν επιχειρήσεις ποικίλων μεγεθών, ενώ η παραγωγική βάση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών, στηρίζονται αποκλειστικά από ΜΜΕ. (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016, σ. 266). Ενδιαφέρον έχει, επίσης, ότι η Ελλάδα είναι η χώρα με το μεγαλύτερο βαθμό αυτοαπασχόλησης (Βαληνάκης, Καζάκος, και Μαραβέγιας, 2014, σ. 111).

Η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ΜΜΕ στην ελληνική οικονομία, δεν επιτρέπει να επωφεληθούν από τις οικονομίες κλίμακας. Με τις οικονομίες κλίμακας είναι δυνατόν να υπάρξει καλύτερος καταμερισμός εργασίας και να προκύψουν οφέλη από την εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού. Επομένως, σε μικρές επιχειρήσεις -με εργαζόμενους κάτω των 10 ατόμων- δεν υπάρχει η δυνατότητα στοιχειώδους καταμερισμού εργασίας. Για παράδειγμα, ο ιδιοκτήτης μιας μικρής επιχείρησης, είναι συχνά λογιστής, διαφημιστής και εργάτης, με αποτέλεσμα η παραγωγή να μην

εκτελείται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, από άποψη κόστους και καταμερισμού εργασίας, ούτε υπάρχει σχεδιασμός για τον εκσυγχρονισμό, την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα της επιχείρησης (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016). Ο καλύτερος τρόπος για την επίτευξη των οικονομικών κλίμακας είναι οι λεγόμενες «συσσωματώσεις», δηλαδή τα clusters των επιχειρήσεων (μορφή συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων φορέων που προωθεί την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα). Η Πολιτική Συνοχής της ΕΕ από την περίοδο 2007 – 2013 έκανε προσπάθειες να ενσωματωθεί η μέθοδος των συσσωματώσεων στην ελληνική οικονομία με διάφορες πρωτοβουλίες, όπως η «Επιχειρηματικοί Συνεργατικοί Σχηματισμοί – Clusters, η «Δημιουργία Καινοτομικών Συστάδων Επιχειρήσεων – Ένα Ελληνικό Προϊόν, μια αγορά: Ο Πλανήτης» και η δράση για τη «Δημιουργία Καινοτομικών Συνεργατικών Σχηματισμών (Innovation Clusters)». Παρ' όλα αυτά, η αποτελεσματικότητα των συγκεκριμένων παρεμβάσεων υπήρξε περιορισμένη, με χαμηλό επίπεδο συμμετοχής, ελλιπή συντονισμό, προγραμματισμό και χρηματοδότηση (ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2015).

Ένας τρίτος παράγοντας που έχει συμβάλλει στη διαμόρφωση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα είναι η αποβιομηχάνιση. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται κυρίως στη Βόρεια Ελλάδα, καθώς πολλές επιχειρήσεις μεταφέρθηκαν σε γειτονικές χώρες. Η αποβιομηχάνιση συνδέεται άρρηκτα με τη συμμετοχή της χώρας στην ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση), καθώς οι ελληνικές επιχειρήσεις δεν εκμεταλλεύτηκαν σωστά τη δυνατότητα που τους δόθηκε για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας τους (Κατσίκας, 2021). Η συμμετοχή, λοιπόν, της χώρας στην Ευρωζώνη αποτέλεσε σημαντικό πλήγμα για τη θέση της Ελλάδας στις διεθνείς αγορές, καθώς η αύξηση του κόστους εργασίας και η ανατίμηση του ευρώ έναντι των υπόλοιπων εθνικών νομισμάτων εκτός αυτής, οδήγησαν στην απώλεια της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων (Μαλλιαρόπουλος, 2011 και Δανάλη, 2012)⁴. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και τη συσσώρευση σημαντικών διαρθρωτικών προβλημάτων -που ανέκαθεν χαρακτήριζαν την ελληνική οικονομία- οδήγησαν σε ένα τρίτο κύμα αποβιομηχάνισης. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξε μεγάλη κλίμακας μετανάστευση μικρών και μεγάλων βιομηχανικών και μεταποιητικών επιχειρήσεων από τη Βόρεια Ελλάδα προς τη γειτονική Βουλγαρία, τη Βόρεια Μακεδονία και σε μικρότερο βαθμό προς τη Ρουμανία

⁴ Το ΒΗΜΑ, 2012, Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2012/10/30/opinions/pws-egine-i-apobiomixanisi-tis-xwras-kai-ftasame-sti-xreokopia/>

(ΣΒΒΕ, 2018). Μάλιστα, σε ορισμένες περιοχές, όπως στην Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, η αποβιομηχάνιση έφτασε σχεδόν το 90% κατά τα χρόνια της οικονομικής κρίσης (Pagoulatos, 2003 και Πετράκος και Ψυχάρης, 2016).

Τέταρτον, πολλά από τα προβλήματα οργάνωσης και διοίκησης των επιχειρήσεων προέρχονται από τον οικογενειακό τους χαρακτήρα. Ακόμη και οι επιχειρήσεις μεγάλης εμβέλειας είναι οικογενειακά ελεγχόμενες, τόσο σε επίπεδο ιδιοκτησίας, όσο και διεύθυνσης, γεγονός που κατά πολλούς οδηγεί στην επιχειρηματική τους στασιμότητα (Βαληνάκης, Καζάκος, και Μαραβέγιας, 2014, σ. 111). Ωστόσο, υπάρχει και μια άλλη άποψη για τον οικογενειακό χαρακτήρα των επιχειρήσεων, η οποία καταρρίπτει την αντίληψη ότι τέτοιου είδους επιχειρήσεις αποφεύγουν τους κινδύνους και είναι απρόθυμες να καινοτομήσουν. Σύμφωνα με την έρευνα της Deloitte EMEA – Next Generation 2016, οι οικογενειοκρατούμενες επιχειρήσεις βρίσκονται σε μια σταδιακή αλλαγή, καθώς το 76% του δείγματος της έρευνας, αναδεικνύει την καινοτομία ως την τρίτη σημαντικότερη προτεραιότητα⁵.

Η καινοτομία -ένανς τομέας όπου η Ελλάδα υστερούσε σημαντικά-, σύμφωνα με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ), βελτιώθηκε για το 57.7% των ελληνικών επιχειρήσεων κατά την τριετία 2014 – 2016. Το ποσοστό είναι αυξημένο κατά 6,7 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με την προηγούμενη τριετία (2011 – 2013), γεγονός που αποδεικνύει ότι υπάρχει μια κινητικότητα των νέων επιχειρηματιών, σε σχέση με τους προκατόχους τους, με στόχο να αυξήσουν την παραγωγικότητα τους και να αναπτυχθούν⁶. Συνεπώς, εφόσον οι οικογενειακές επιχειρήσεις αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της Ελλάδας, το κράτος οφείλει να λάβει ορισμένα μέτρα που θα επιτρέπουν στις εν λόγω επιχειρήσεις να είναι πιο δεκτικές στις παραγωγικές αλλαγές με βάση τις διεθνείς συνθήκες ζήτησης, όπως παρατηρείται για παράδειγμα στην γερμανική οικονομία (Χάρδας, 2014).

Τέλος, οι πρόσφατες ανατιμήσεις, ιδίως στον τομέα της ενέργειας επέφεραν τρεις σοβαρές επιπτώσεις στον επιχειρηματικό κλάδο. Πρώτον, την αύξηση του κόστους λειτουργίας τους, με την αύξηση του κόστους ενέργειας κατά 76% το πρώτο εξάμηνο του 2022. Δεύτερον, ο ιστορικά υψηλός αριθμός των επιχειρήσεων που

⁵ Deloitte, (2016) Next generation family businesses, Ανακτήθηκε από:

<https://www2.deloitte.com/gr/en/pages/strategy/articles/emea-family-business-initiative.html>

⁶ Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ), (2018). Η καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις: Δείκτες, επιδόσεις, προοπτικές. Ανακτήθηκε από:

<https://www.ekt.gr/el/magazines/features/22148>

αύξησαν τις τιμές πώλησης των αγαθών και των υπηρεσιών, με ποσοστό 59,2% το πρώτο εξάμηνο του 2022 και τρίτον, η επίπτωση που σχετίζεται τόσο με την αύξηση του κόστους λειτουργίας των επιχειρήσεων, όσο και με τις επιπτώσεις της πανδημικής κρίσης, αφορά στα σοβαρά προβλήματα ρευστότητας που παρουσιάζουν οι μικρές επιχειρήσεις. Το πρόβλημα ρευστότητας αποτυπώνεται από την αύξηση των ήδη υψηλών ποσοστών των επιχειρήσεων με μηδενικά ή αρκετά χαμηλά ταμειακά διαθέσιμα. Η κατάσταση φαίνεται να έχει επιδεινωθεί σημαντικά από την έναρξη της πανδημίας, καθώς οι επιχειρήσεις οι οποίες τον Ιούλιο του 2022 δήλωσαν ότι είχαν μηδενικά ρευστά διαθέσιμα αντιστοιχούσαν στο 27,8% του συνόλου των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων. Ειδικά για τις πολύ μικρές, που αποτελούν και τη συντριπτική πλειονότητα των επιχειρήσεων, τα σοβαρά προβλήματα ρευστότητας είναι εντονότερα, καθώς και η δυνατότητά τους να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους και να ξεφύγουν από τον φαύλο κύκλο της υπερχρέωσης (IME ΓΣΕΒΕΕ, 2022).

Η έξοδος της χώρας από τα προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, σίγουρα αποτελεί μια θετική εξέλιξη. Ωστόσο, η ελληνική οικονομία είναι συρρικνωμένη κατά 25% και παρουσιάζει διπλάσια ανεργία σε σχέση με το 2010. Οι ΜΜΕ έχουν πλέον προσαρμόσει την δραστηριότητα τους μέσα σε ένα περιοριστικό οικονομικό περιβάλλον και αυτό σε ένα βαθμό εξηγεί και την αργή τους επανακάμψη. Έχει παγιωθεί ένας νέος οικονομικός δυϊσμός στην πραγματική οικονομία, με αποτέλεσμα να προκαλούνται έντονες ανταγωνιστικές πιέσεις προς τις μικρές επιχειρήσεις. Αυτή η διαδικασία μετασχηματισμού έκανε αισθητή την παρουσία της το καλοκαίρι του 2015, με αποτέλεσμα οι ΜΜΕ, οι οποίες επιβίωσαν στην πρώτη φάση της ύφεσης (2010-2014), να δυσκολεύονται να επανακάμψουν. Παράλληλα, έχει αναπτυχθεί μια δεύτερη εκδοχή δυϊσμού, μεταξύ επιχειρήσεων που γεννήθηκαν μέσα στην κρίση και προσάρμοσαν τα οικονομικά τους στοιχεία σε μια δύσκολη συγκυρία διατηρώντας χαμηλές προσδοκίες για το μέλλον, και εκείνων των επιχειρήσεων που προηγήθηκαν της κρίσης, οι οποίες συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα (IME ΓΣΕΒΕΕ, 2018). Η προγραμματική περίοδος 2014 – 2020, στοχεύει ακριβώς στο να παρέχει ευκαιρίες και λύσεις σε νέες επιχειρήσεις, μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας και της ανάπτυξης. Ο ρόλος των ΕΣΠΑ, λοιπόν, έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της σύγχρονης ελληνικής οικονομίας και των ιδιωτικών επενδύσεων και ο ρόλος τους πρόκειται να αναλυθεί στην επόμενη ενότητα.

2.2. Ο ρόλος της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα

Πολλά από τα χαρακτηριστικά της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα, οφείλονται στη μεταβίβαση πόρων από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά ταμεία προς τις ελληνικές επιχειρήσεις, στο πλαίσιο των ΕΠ. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου (1989 – 1993), τονώνεται το απόθεμα των βιομηχανικών υποδομών, με τη δημιουργία νέων βιομηχανικών περιοχών και πάρκων και εφαρμόζονται για πρώτη φορά στις επιχειρήσεις, ενδοεπιχειρησιακά επιδοτούμενα προγράμματα κατάρτισης για την επιμόρφωση των εργαζομένων. Η δεύτερη προγραμματική περίοδος (1994 – 1999) έθεσε ως βασική επιδίωξη την εναρμόνιση των δράσεων της με τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας, που από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 δοκιμαζόταν έντονα από το φαινόμενο της εκτεταμένης αποβιομηχάνισης σε παραδοσιακά βιομηχανικά συστήματα, όπως ο τομέας της μεταποίησης. Σημαντικές πρωτοβουλίες εκείνη την περίοδο ήταν η INTERREG II, LEADER, NOW, YOUTHSTAR, HORIZON, INTEGRA (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016, σ. 358).

Κατά τη διάρκεια της τρίτης προγραμματικής περιόδου (2000 – 2006), η Ελλάδα έχει μόλις εισέλθει στο νέο ενιαίο νόμισμα και έχοντας χάσει το πλεονέκτημα της συναλλαγματικής πολιτικής, χρειάζεται μια σειρά από διαρθρωτικές αλλαγές για την ενίσχυση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την τόνωση της ανταγωνιστικότητας. Επίσης, η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, δημιουργεί νέες προοπτικές για την αξιοποίηση του τουριστικού της αποθέματος. Η δεκαετία του 2000, λοιπόν, αποτελεί μια πολύ σημαντική αναπτυξιακή ευκαιρία για την ελληνική οικονομία και περιλαμβάνει μια σειρά από δράσεις για την ενίσχυση του ιδιωτικού τομέα και τη στήριξη των ΜΜΕ (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016, σ. 358 – 359). Ωστόσο, η Ελλάδα δεν κατάφερε να αξιοποιήσει αυτή την ευκαιρία λόγω των διαρθρωτικών προβλημάτων, που έχουν ήδη αναφερθεί, και λόγω της οικονομικής κρίσης. Έτσι, η εφαρμογή του ΕΣΠΑ 2007 – 2013 ξεκίνησε την υλοποίηση του σε ένα δυσμενές και αβέβαιο περιβάλλον. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται στη μικρή συμμετοχή των επιχειρήσεων στις προσκλήσεις του ΕΣΠΑ, καθώς τα προγράμματα που προσφέρονται, όπως για παράδειγμα ο πράσινος μετασχηματισμός, δεν συμβαδίζουν σε καμία περίπτωση με τις οικονομικές συνθήκες της χώρας (Πετράκος και Ψυχάρης, 2016, σ. 359).

Η προγραμματική περίοδος 2014 – 2020, αποτελεί μια από τις σημαντικότερες δράσεις προς όφελος των ιδιωτικών επενδύσεων, καθώς το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού της, κατευθύνεται στην καινοτομία, την έρευνα, την ανάπτυξη και την αναβάθμιση των τεχνολογικών καινοτομιών (Chardas, van der Giessen and Rogatsa, 2021, σελ. 126). Τα κράτη μέλη οφείλουν να προγραμματίσουν τα σχέδια τους σύμφωνα με τους στόχους της επενδυτικής πολιτικής της ΕΕ. Η τοποκεντρική προσέγγιση όπως εκφράστηκε από τον Barca, έχει επηρεάσει το μεγαλύτερο μέρος της προγραμματικής περιόδου 2014 – 2020, μακροπρόθεσμος στόχος της οποίας είναι η προσαρμογή των τοπικών δεξιοτήτων σε μια ανταγωνιστική αγορά εργασίας και σε ένα περιβάλλον με λιγότερες αναδιανεμητικές δαπάνες σε επίπεδο ΕΕ, μια προσέγγιση που εμποδώνεται πλήρως στην νέα προγραμματική περίοδο 2021 - 2027.

Μια από τις βασικές προϋποθέσεις (αιρεσιμότητες) για την υλοποίηση του ΕΣΠΑ 2014 -2020 αποτέλεσε η «Στρατηγική για την Έξυπνη Εξειδίκευση, την Έρευνα και την Καινοτομία», μια έννοια που προήλθε μέσα από το καθήκον των ευρωπαϊκών κρατών να αναζωογονηθεί η «Στρατηγική της Λισαβόνας». Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ένταξε τη συγκεκριμένη πρωτοβουλία στην ατζέντα της το 2011 και ανακοίνωσε ότι σε συνδυασμό με την Πολιτική Συνοχής, θα συμβάλλουν για την επίτευξη της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής, αλλά και στην έξυπνη ανάπτυξη για την «Ευρώπη 2020» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Η Έξυπνη Εξειδίκευση (RIS3) συνδέεται με τον εντοπισμό των μοναδικών χαρακτηριστικών που διαθέτει το κάθε κράτος ή περιφέρεια, επισημαίνοντας τα συγκριτικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα τους και εξασφαλίζοντας την μελλοντική τους ωρίμανση (ΓΓΕΚ).

Σύμφωνα με τον Barca (2009, σ. 130), η Έξυπνη Εξειδίκευση εκφράζεται ως «μια διαφοροποιημένη οικολογική βάση από κάτω προς τα πάνω (bottom up), βάσει τόπου (place – based), αναπτυξιακή στρατηγική στο πλαίσιο της υφιστάμενης Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ, προκειμένου να υποστηρίξει έργα υποδομής και βιομηχανικής στρατηγικής, βασιζόμενα στη γνώση και την καινοτομία. Επιπλέον, αντί να ακολουθεί χαμηλώνοντας μια διευθυντική προσέγγιση βάσει της οποίας οι εθνικές και περιφερειακές κυβερνήσεις θα καθορίζουν την καινοτομία, την επιλογή νικητών ή την ανάδειξη εθνικών πρωταθλητών, οι επενδυτικές προτεραιότητες έπρεπε να καθοριστούν μέσω μιας διαδικασίας επιχειρηματικής ανακάλυψης, χρησιμοποιώντας τη συλλογική διάνοηση μιας δομής τετραπλής έλικας, που αποτελείται από

επιχειρήσεις, κυβερνήσεις, πανεπιστημιακούς δεσμούς και κέντρα γνώσης, καθώς και εκπροσώπους της κοινωνίας των πολιτών» (Wigger 2022, σ. 6).

Η ελληνική κυβέρνηση υιοθέτησε τη στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης τον Αύγουστο του 2015, για τη δημιουργία προτεραιοτήτων για τον άνθρωπο και την κοινωνία, την αναβάθμιση του βιοτικού επιπέδου, τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος και τον σεβασμό στην πολιτιστική κληρονομία και πολιτιστική δημιουργία. Ο σκοπός της Έξυπνης Εξειδίκευσης συνδέεται άρρηκτα με τους παραπάνω τομείς, ωστόσο παραμένει μια αμφιλεγόμενη έννοια, καθώς οι στόχοι της Πολιτικής Συνοχής της περιόδου 2014 – 2020, αλλά και της τρέχουσας περιόδου 2021 – 2027, πολλές φορές δεν ευθυγραμμίζονται με τις ανάγκες, τις δυνατότητες και τον χαρακτήρα της ελληνικής πραγματικότητας. Η προγραμματική περίοδος 2021 – 2027 εμπεριέχει στην ατζέντα της τη Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης για την εξυπηρέτηση του Στόχου 1 της Πολιτικής Συνοχής «Μια εξυπνότερη Ευρώπη μέσω της προώθησης του καινοτόμου και έξυπνου οικονομικού μετασχηματισμού». Η ανάπτυξη δεξιοτήτων για την βιομηχανική μετάβαση και την επιχειρηματικότητα, αλλά και την ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ, ψηφιοποίηση, η έρευνα και η καινοτομία αποτελούν τους βασικούς στόχους επίδιξης της (ΓΓΕΚ).

Όμως, για να είμαστε ειλικρινείς, ορισμένες αναλύσεις καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, η αποτελεσματικότητα και η προστιθέμενη αξία της Έξυπνης Εξειδίκευσης στην οικονομική σύγκλιση είναι αμελητέα ή και εντελώς απύσχα. Η Έξυπνη Εξειδίκευση αποτελεί μια ανταγωνιστική επιλογή, με αποτέλεσμα μόνο έργα στρατηγικής προτεραιότητας που έχουν ξεπεράσει άλλα έργα, θα λάβουν οικονομική υποστήριξη (Morgan, 2017: σ. 572) Επίσης, στον πυρήνα της Ευρώπης οι δραστηριότητες της Έξυπνης Εξειδίκευσης είναι περισσότερο επιτυχημένες, ωστόσο δεν παρατηρείται η ίδια ένταση στη νότια και ανατολική Ευρώπη, καθώς τα έργα που πραγματοποιήθηκαν είναι σαφώς μικρότερης κλίμακας (Σουλιώτης και Αλεξανδρή, σ. 232). Αυτό συμβαίνει κυρίως σε περιοχές που η συνδυασμένη δράση απουσιάζει, η προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων είναι πιο δύσκολο να επιτευχθεί, ενώ οι περιφέρειες με βιομηχανικά τμήματα χαμηλότερης έντασης γνώσης αντιμετωπίζουν δυσκολίες για την εκπλήρωση της σύνθεσης τετραπλής έλικας, σε σύγκριση με πιο ανεπτυγμένες περιοχές (Crescenzi et al. 2020). Άλλοι λόγοι τείνουν να αποδίδονται στην απροθυμία, την αδράνεια ή την υπεκφυγή των κρατών μελών να διευκολύνουν την εφαρμογή της Έξυπνης Εξειδίκευσης (A. Wigger, 2022). Η αντίδραση αυτή

οφείλεται σε ζητήματα που ήδη έχουμε αναλύσει, όπως η χαμηλή ικανότητα (περιφερειακής) διακυβέρνησης, η απουσία ηγεσίας, η κουλτούρα προγραμματισμού της χώρας, οι πελατειακές δομές και η διαφθορά (Brunazzo, 2016, Di Cataldo, 2021 Kroll, 2015).

Στην Ελλάδα, η υλοποίηση του ΕΣΠΑ 2014 – 2020 επιδιώκει σχεδόν σε όλο το φάσμα της, την ενίσχυση της καινοτομίας και της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ), αλλά και τα περισσότερα ΕΠ οριζόντιου χαρακτήρα, στοχεύουν στην επίτευξη αυτών των στόχων (ΕΣΠΑ.gr). Η εγχώρια οικονομική ανισότητα παρατηρείται έντονα και στην παρούσα περίοδο, καθώς, ως προς το γεωγραφικό σκέλος, οι ενισχύσεις του ΕΠΑνΕΚ παρουσιάζουν μια γεωγραφική συγκέντρωση στις Περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας (AEGIS, 2021).

Η ισχυρή συμμετοχή των ΜΜΕ στο ΕΣΠΑ 2014 – 2020, επιβεβαιώνει τη φιλοσοφία του σχεδιασμού του. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση των ενισχύσεων σημειώνεται γύρω από τις δράσεις «Εργαλειοθήκη Ανταγωνιστικότητας Μικρών και Πολύ Μικρών Επιχειρήσεων» και «Αναβάθμιση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων για την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους στις νέες αγορές», με τις οποίες οι επιχειρήσεις προχώρησαν, κυρίως, στον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού τους εξοπλισμού. Ενδεικτικά, σύμφωνα με πρόσφατα στοιχεία του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων, το σύνολο των αιτήσεων σε όλες τις προσκλήσεις, έχει ανέλθει σε 35.412, με 8.614 αιτήσεις για την πρώτη, και 9577 αιτήσεις για τη δεύτερη, ενώ άλλες δράσεις αποτελούν το «Ψηφιακό Βήμα» (5.828) και η «Νεοφυής Επιχειρηματικότητα» (5.626). Ωστόσο, ο αριθμός των ενισχυόμενων επιχειρήσεων είναι πολύ μικρότερος από το σύνολο των ΜΜΕ της χώρας, ενώ στα πλαίσια αυτό ενισχύεται και ένας σημαντικός αριθμός ατομικών επιχειρήσεων που δυνητικά δεν θα καταφέρει να αναπτύξει ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα μελλοντικά (AIGIS, 2021).

Στο πλαίσιο των εντάξεων στο ΕΠΑνΕΚ 2014-2020, συμπεριλήφθηκαν συνολικά 19.544 επιχειρήσεις (Ιανουάριος 2021), εκ των οποίων 6.036 στον τομέα μεταποίησης και 5.809 στον τομέα του εμπορίου. Στο πλαίσιο των ενισχύσεων οικονομικής υποστήριξης εντάχθηκαν στο πλαίσιο του Ταμείου Εγγυοδοσίας 10.352

επιχειρήσεις και στο πλαίσιο του Ταμείου Επιχειρηματικότητας II (ΤΕΠΙΧ II)⁷, 17.495 επιχειρήσεις. Δηλαδή, ο συνολικός αριθμός των επιχειρήσεων που έλαβαν οικονομική υποστήριξη ανήλθε σε 27.847 επιχειρήσεις. Ο αριθμός ολοκληρωμένων έργων είναι μικρός, αφενός, λόγω οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπισαν οι επιχειρήσεις, και αφετέρου λόγω της εκδήλωσης της πανδημίας στις αρχές του έτους 2020. Σημειώνεται δε ότι ο αριθμός των επιχειρήσεων, που έλαβαν κάποιο είδος επιδότησης, αυξήθηκε λόγω των έκτακτων ενισχύσεων για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της πανδημίας (AIGIS, 2021).

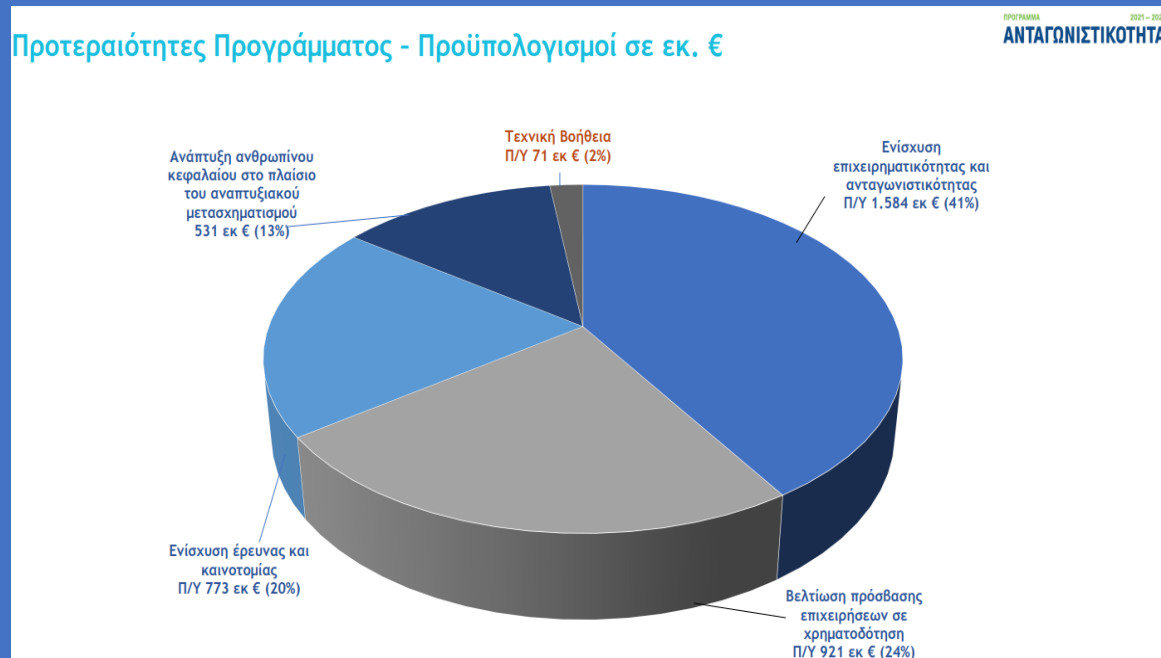
Επίσης, είναι ορθό να σημειωθεί ότι η δράση της «Εργαλειοθήκης Ανταγωνιστικότητας για Μικρές και Πολύ Μικρές Επιχειρήσεις» παραμένει ενεργή, ενώ έχει προγραμματισθεί και ειδική δράση για την ενίσχυση εμπορικών επιχειρήσεων που θα αποκτήσουν εξοπλισμό ηλεκτρονικού καταστήματος. Κατά συνέπεια, αναμένεται να αυξηθεί ο αριθμός των καθαρά αναπτυξιακών χρηματοδοτήσεων, με ουσιαστικό στόχο τον εκσυγχρονισμό και την ψηφιακή αναβάθμιση. Ωστόσο, σε ποιοτικό επίπεδο, παραμένει η επιφύλαξη της δυνατότητας ανάπτυξης ισχυρών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων των ενισχυόμενων επιχειρήσεων για το άμεσο μέλλον. Δεν υφίσταται σαφής διάκριση κριτηρίων ένταξης επενδυτικών σχεδίων στα καθεστώτα του Αναπτυξιακού Νόμου και του ΕΣΠΑ. Το γεγονός αυτό θα ενταθεί λαμβάνοντας υπόψη και τις νέες προοπτικές χρηματοδότησης της νέας προγραμματικής περιόδου (Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, Ταμείο Δίκαιης Μετάβασης) (AIGIS, 2021).

Η χώρα αντιμετωπίζει ορισμένα προβλήματα που δυσχεραίνουν τη θέση της έναντι των άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Τα χαρακτηριστικά αυτά, προκλήθηκαν, όπως είδαμε από την αποβιομηχάνιση, τις διαδοχικές κρίσεις, αλλά και το ρόλο της Πολιτικής Συνοχής, που τις περισσότερες φορές δεν κατάφερε να προσαρμοστεί στις εγχώριες ανάγκες. Η υλοποίηση του ΕΣΠΑ φαίνεται να μην ανταποκρίθηκε στην απαιτητική περίοδο της κρίσης και η συνεισφορά της στις ιδιωτικές επενδύσεις δεν πραγματοποιήθηκε στον αναμενόμενο βαθμό. Η εφαρμογή, λοιπόν, των ΕΣΠΑ στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα, αποτυπώνεται στο επόμενο κεφάλαιο μέσα από μια ποιοτική έρευνα που βασίστηκε στις εμπειρίες ορισμένων δικαιούχων, αλλά και

⁷ Η δράση του ΤΕΠΙΧ II στοχεύει στην προώθηση της επιχειρηματικότητας, στη διευκόλυνση της πρόσβασης των ΜΜΕ σε χρηματοδοτικούς μηχανισμούς και στην ενίσχυση της επενδυτικής δραστηριότητας της χώρας (gov.gr).

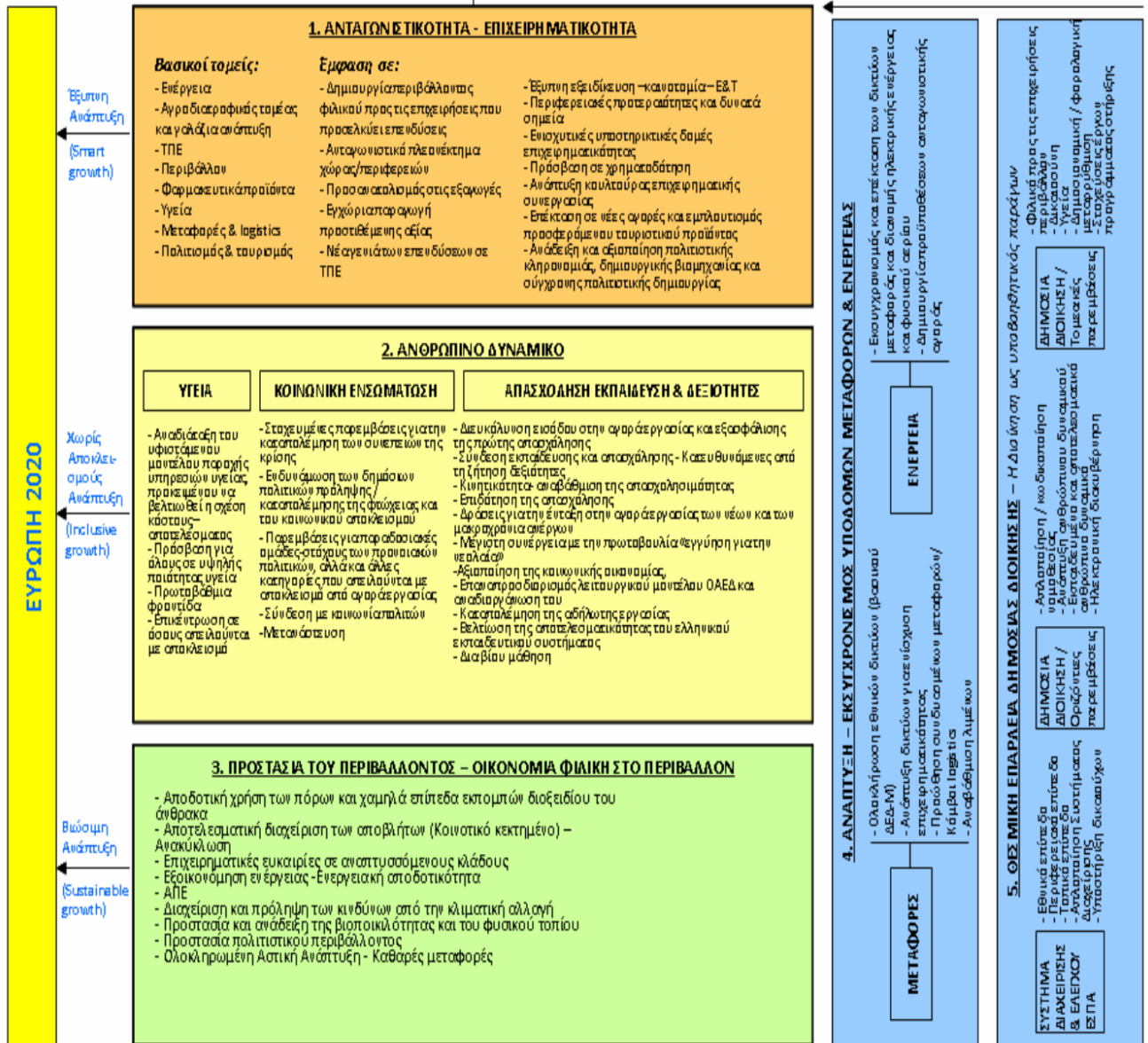
ορισμένες πληροφορίες που αντλήθηκαν από αναπτυξιακούς συμβούλους σχετικά με την εφαρμογή των προγραμμάτων στην Ελλάδα.

Προτεραιότητες του προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα» στα πλαίσια του ΕΣΠΑ 2021 – 2027 στην Ελλάδα από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων

Πίνακας 2.2.1. Πηγή: <https://www.espa.gr/el/Documents/2127/Competitiveness.pdf>

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΟΡΑΜΑ 2014-2020

Πίνακας 2.2.2 Πηγή: https://www.espa.gr/elibrary/PA_ESPA_2014_2020.pdf

3. Μεθοδολογία Έρευνας

3.1. Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Η μεθοδολογία έρευνας αποτελεί την διαδικασία, που ακολουθήθηκε για τη μελέτη του ερευνητικού αντικειμένου, δηλαδή τον ρόλο της Πολιτικής Συνοχής στις ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα, με σκοπό να συγκεντρωθούν ορισμένες πληροφορίες που θα οδηγήσουν στα συμπεράσματα. Η παρούσα έρευνα είναι ποιοτική και ο στόχος της είναι, αφενός, να αναδείξει όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες για την εφαρμογή του ΕΣΠΑ στην Ελλάδα και αφετέρου, να διερευνήσει σε βάθος τις εμπειρικές απόψεις των ιδιοκτητών ΜΜΕ που έλαβαν χρηματοδότηση ΕΣΠΑ κατά την προγραμματική περίοδο 2014 – 2020. Ταυτόχρονα, η παρούσα έρευνα επιχειρεί να αναδείξει μέσα από τις συνεντεύξεις τα πλεονεκτήματα των επιδοτήσεων από τα ΕΣΠΑ και κατά πόσο έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη, την καινοτομία και την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και ιδιαίτερα των ΜΜΕ, αλλά και να αναδείξει τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι αιτούμενοι σε τέτοιου είδους προγράμματα.

3.2. Ερευνητική Μεθοδολογία

Για τη διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος, επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα, καθώς όπως ορίζεται από τη βιβλιογραφία, χρησιμοποιεί τις συνεντεύξεις ως εργαλείο συλλογής πληροφοριών και επιδιώκει να φέρει στο φως τις απόψεις του ερευνώμενου πληθυσμού σχετικά με την εφαρμογή του ΕΣΠΑ στις επιχειρήσεις τους, όπως οι ίδιοι έχουν βιώσει τα γεγονότα (Bird et al., 1999). Η ποιοτική έρευνα επιχειρεί να απαντήσει στο «πως» και το «γιατί», αναζητώντας την αντίληψη, τη διερεύνηση και την ανακάλυψη. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, η πραγματικότητα είναι υποκειμενική/διυποκειμενική και δίνεται έμφαση στους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύεται, βιώνεται και παράγεται (Ισαρη και Πούρκος, 2015). Σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα, που βασίζεται κυρίως σε ελεγχόμενες και πειραματικές εργαστηριακές συνθήκες, η ποιοτική έρευνα διεξάγεται χωρίς την χρησιμοποίηση αριθμητικών δεδομένων και μαθηματικών υπολογισμών (Hayes, 1997) και οι άνθρωποι βιώνουν τα γεγονότα για τα οποία ερωτώνται (Willig, 2001). Επομένως, στην ποιοτική έρευνα, τα ερευνώμενα φαινόμενα εξετάζονται «εκ των έσω» (inside view),

μέσα δηλαδή από την οπτική, τις εμπειρίες και τις προσωπικές ιστορίες των συμμετεχόντων, με ολιστική προσέγγιση των δεδομένων (Τσιώλης, 2013).

Η ποιοτική έρευνα, λοιπόν, κρίνεται ως η καταλληλότερη για την παρούσα εργασία, καθώς επιδιώκει να φέρει στην επιφάνεια τις εμπειρίες και τις απόψεις των συμμετεχόντων, μέσω της προσωπικής επαφής και είναι πολύ σημαντική, καθώς βοηθά στη διερεύνηση ζητημάτων για τα οποία δεν υπάρχει επαρκής γνώση. Επομένως, η επιλογή της ποιοτικής έρευνας δημιουργεί τη δυνατότητα να εξετασθούν οι απόψεις των συμμετεχόντων που διαθέτουν εμπειρία και γνώση πάνω στο ζήτημα των προγραμμάτων ΕΣΠΑ, αφού όπως αναφέραμε οι συνεντευξιαζόμενοι είναι άμεσοι δικαιούχοι. Στη συγκεκριμένη έρευνα, πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες και μη δομημένες συνεντεύξεις, βασισμένες σε ερωτήσεις βασικού κορμού, οι οποίες άλλαζαν με τη ροή της συνέντευξης. Όπως αναφέρουν οι Ίσαρη και Πούρκος (2015), η ημιδομημένη συνέντευξη παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα να παραθέσει στους συμμετέχοντες ορισμένες κοινές ερωτήσεις, ωστόσο τους προσφέρεται η ευχέρεια εξερεύνησης νέων πτυχών μέσα από τη ροή της συζήτησης. Παράλληλα, οι μη δομημένες συνεντεύξεις δίνουν τη δυνατότητα άντλησης περαιτέρω πληροφοριών σχετικά με το ζήτημα που διερευνάται.

3.2.1. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας είναι μικρό και αποτελείται από οκτώ ιδιοκτήτες επιχειρήσεων (ημιδομημένες συνεντεύξεις), οι οποίοι έλαβαν ΕΣΠΑ κατά τη διάρκεια της περιόδου 2014 – 2020 και από δύο συμβούλους ΕΣΠΑ (μια υπάλληλο και έναν ιδιοκτήτη γραφείου που ασχολούνται με αναπτυξιακά προγράμματα με μη δομημένες συνεντεύξεις). Οι επιχειρήσεις που διαθέτουν οι συμμετέχοντες, δραστηριοποιούνται σε διάφορες περιφέρειες της χώρας, όπως στην Αττική, τη Στερεά Ελλάδα και στην περιφέρεια Ιόνιων Νήσων και δραστηριοποιούνται σε τομείς, όπως ο τουρισμός, η αγροδιατροφή και το εμπόριο. Ο λόγος της επιλογής των συγκεκριμένων περιπτώσεων αποτέλεσε ο συσχετισμός τους με το ΕΣΠΑ, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες είναι δικαιούχοι για την περίοδο 2014 – 2020. Η εύρεση του δείγματος πραγματοποιήθηκε με πολλούς τρόπους, όπως η συστηματική διαδικτυακή αναζήτηση στις ιστοσελίδες του ΕΣΠΑ και στην αναζήτηση δια στόματος σε επιχειρήσεις της περιοχής διαμονής μου. Συγκεκριμένα, μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου απευθύνθηκα σε πέντε συμμετέχοντες, ενώ με τους υπόλοιπους τρεις συμμετέχοντες πραγματοποιήθηκαν δια

ζώσης συνεντεύξεις. Σε αυτό το σημείο θα ήταν εύλογο να σημειωθεί ότι υπήρξε μια δυσκολία στην εύρεση δείγματος, καθώς οι περισσότεροι υποψήφιοι διστάζουν να συμμετέχουν σε τέτοιου είδους συνεντεύξεις.

3.1.2. Ηθικά και Δεοντολογικά Ζητήματα

Οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας ενημερώθηκαν για το γενικό πλαίσιο και τους σκοπούς της, καθώς και για τη διαδικασία της συνέντευξης και υπήρξε η διασφάλιση από πλευράς μου για τη διατήρηση του απορρήτου των προσωπικών τους δεδομένων. Οι πέντε από τους οκτώ επιχειρηματίες έθεσαν ως όρο συμμετοχής στην έρευνα τη διατήρηση της ανωνυμίας τους και τη μη δημοσιοποίηση στοιχείων των εταιριών τους, ωστόσο στην παρούσα εργασία για λόγους δεοντολογίας δεν θα αναφερθούν τα ονόματα των συνεντευξιαζόμενων. Ως εκ τούτου, θα αναφερόμαστε στους συμμετέχοντες ως συνεντευξιαζόμενοι I, II, III, IV, V, VI, VII και VIII.

3.1.3. Συλλογή δεδομένων

Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων πραγματοποιήθηκε κατόπιν συνεννόησης, μέσω δια ζώσης συνεντεύξεων, τηλεφώνου και ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Οι συνεντεύξεις διενεργήθηκαν από τον Οκτώβρη έως τον Δεκέμβρη του 2022 και μετεγγράφηκαν σε ένα κείμενο λέξη προς λέξη και με λεπτομερή τρόπο.

3.1.4. Ανάλυση δεδομένων

Σκοπός της θεματικής ανάλυσης είναι η συστηματική και αναλυτική καταγραφή των ζητημάτων που προήλθαν από τις συνεντεύξεις. Αρχικά, ο ερευνητής πρέπει να κωδικοποιήσει (open coding) τα διαθέσιμα στοιχεία για τη δημιουργία μιας συνοπτικής περιγραφής τους σε κείμενο. Για την ανάλυση δεδομένων επιλέχθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης δεδομένων, μια ερευνητική τεχνική η οποία επιτρέπει την επαναληπτικότητα και την έγκυρη εξαγωγή συμπερασμάτων για τη μελέτη των διαθέσιμων στοιχείων. Χρησιμοποιείται για την ανάλυση των δεδομένων που καταχωρούνται με τη μορφή γραπτού κειμένου από τους ερευνητές, οι οποίοι, όπως αναφέραμε δημιουργούν κωδικοποιήσεις και θέματα με βάση όσα συλλέγουν από τους συμμετέχοντες (Γαλάνης, 2018) και είναι η καταλληλότερη μέθοδος για την ανάλυση κοινών θεμάτων που αναδύθηκαν μέσα από τις συνεντεύξεις.

Η ανάλυση του περιεχομένου των συνεντεύξεων πραγματοποιήθηκε σε τέσσερις φάσεις. Η πρώτη φάση, συνδυάστηκε με την εξοικείωση με τα δεδομένα, δηλαδή το διάβασμα και την καταγραφή των ιδεών (λέξεις – κλειδιά, συγκεκριμένες ιδέες που σχετίζονται με το ερευνητικό ερώτημα). Στη δεύτερη φάση πραγματοποιήθηκε η κωδικοποίηση των δεδομένων και ο εντοπισμός των πιθανών μοτίβων. Κατά την διάρκεια της τρίτης φάσης, δημιουργήθηκαν ορισμένες θεματικές κατηγορίες και τέλος επιχειρήθηκε η ερμηνεία των δεδομένων με βάση τα ευρήματα της θεωρίας στα προηγούμενα κεφάλαια.

3.1.5. Δομή των ερωτήσεων

Η δομή των ερωτήσεων αποτελείται από 15 ερωτήσεις, οι οποίες με τη σειρά τους χωρίζονται σε 6 εισαγωγικές ερωτήσεις (στοιχεία επιχείρησης, πρόγραμμα συμμετοχής) και από 9 ερωτήσεις κορμού σχετικά με την υλοποίηση των προγραμμάτων, την ευκολία/δυσκολία εφαρμογής του, τη γραφειοκρατία, το κεφάλαιο και τα κριτήρια συμμετοχής (βλέπε πίνακα 3.1.).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
1. Ποιο είναι το είδος της επιχείρησής σας;
2. Σε ποια περιφέρεια στεγάζεται η επιχείρησή σας;
3. Πόσο προσωπικό απασχολεί;
4. Κάνετε την αίτηση για τη σύσταση νέας επιχείρησης ή για την υφιστάμενη επιχείρησή σας;
5. Σε ποια προγραμματική περίοδο συμμετείχατε;
6. Ποιο είναι το έτος εκκίνησης του προγράμματος;
ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ
1. Απευθυνθήκατε σε κάποιον εξωτερικό σύμβουλο για την εκπόνηση της διαδικασίας;
2. Πόσο εύκολο/δύσκολο ήταν να καταθέσετε την αίτηση;
3. Πόσο <u>απαίτητική</u> από γραφειοκρατικής άποψης ήταν η διαδικασία υλοποίησης;
4. Χρειάστηκε από την πλευρά σας να διαθέσετε κάποιο κεφάλαιο;
5. Λάβατε ολόκληρο το ποσό της χρηματοδότησης;
6. Πραγματοποιήθηκε κάποιος έλεγχος κατά τη διάρκεια υλοποίησης της διαδικασίας;
7. Σύμφωνα με τη δική σας περίπτωση, ποια ήταν τα κριτήρια εισχώρησής σας στο πρόγραμμα;
8. Κατά την άποψή σας, βοήθησε το πρόγραμμα ΕΣΠΑ για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;
9. Από την εμπειρία σας θεωρείται ότι θα ξανασυμμετείχατε σε παρόμοιο πρόγραμμα ΕΣΠΑ;

Πίνακας 3.1. Ερωματολόγιο

3.2. Αποτελέσματα

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα, έχουν αποτυπωθεί ορισμένα στοιχεία προκειμένου να κατανοηθεί το προφίλ της κάθε επιχείρησης και το πρόγραμμα συμμετοχής. Όπως διαπιστώνεται, οι επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα είναι αποκλειστικά ΜΜΕ και απασχολούν σχετικά μικρό αριθμό υπαλλήλων. Παρακάτω, πρόκειται να αναλυθούν τα δεδομένα που αντλήθηκαν από τους

συνεντευξιαζόμενους σχετικά με την εμπειρία τους κατά τη διάρκεια εφαρμογής των προγραμμάτων. Σύμφωνα με τον πίνακα, το δείγμα αποτελείται από συνεντευξιαζόμενους που συμμετείχαν σε προγράμματα για νεοφυείς επιχειρήσεις (I και II) και σε προγράμματα για υφιστάμενες επιχειρήσεις (III, IV, V και VI, VII, VIII).

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ				
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΣΥΝ/ΝΟΣ I	ΣΥΝ/ΝΟΣ II	ΣΥΝ/ΝΟΣ III	ΣΥΝ/ΝΟΣ IV
ΕΙΔΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΖΥΜΑΡΙΚΩΝ	ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΧΕΣ	ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ΕΜΠΟΡΙΟ ΟΠΤΙΚΩΝ	ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ΑΤΟΜΙΚΗ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗ
ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΕΙ	< 10	< 10	<10	< 10
ΑΙΤΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ	ΝΕΟΦΥΗΣ ΕΠΙΧ.	ΝΕΟΦΥΗΣ ΕΠΙΧ.	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΜΜΕ	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΧ.
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	2014 - 2020	2014 - 2020	2014 - 2020	2014 - 2020
ΕΤΟΣ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ - ΛΗΞΗΣ	2014 - 2020	2018 - ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ	2019 - ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ	2016
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	ΣΥΝ/ΝΟΣ V	ΣΥΝ/ΝΟΣ VI	ΣΥΝ/ΝΟΣ VII	ΣΥΝ/ΝΟΣ VIII
ΕΙΔΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ	ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ΚΕ	ΜΙΚΡΗ ΕΠΙΧ./ΩΠΟΡ/ΚΩΝ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ	ΜΕΣΑΙΑ ΕΠΙΧ./ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗ ΣΙΔΗΡΟΣ - ΧΑΛΥΒΑΣ	ΜΕΣΑΙΑ ΕΠΙΧ./ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΡΩΤΩΝ ΥΛΩΝ ΚΑΙ ΧΗΜΙΚΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΑΤΤΙΚΗ	ΑΤΤΙΚΗ	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ
ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΑΠΑΣΧΟΛΕΙ	< 50	< 20	< 100	< 100
ΑΙΤΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΧ.	ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΕΠΙΧ.	ΕΞΩΣΤΡΕΦΕΙΑ/ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ ΕΞΩ	ΑΝΑΝ. ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΣΙΝΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	2014 - 2020	2014 - 2020	2014 - 2020	2014 - 2020
ΕΤΟΣ ΕΚΚΙΝΗΣΗΣ - ΛΗΞΗΣ	2018	2015 - 2021	2018 - ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ	2019 - ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΩΘΕΙ

Ο συνεντευξιαζόμενος I, με τη χρηματοδότηση κατάφερε να ιδρύσει τη δική του εταιρεία παραγωγής ζυμαρικών στην Στερεά Ελλάδα, ενώ ο συνεντευξιαζόμενος II ίδρυσε μια εταιρεία τουριστικών παροχών στην περιφέρεια Ιόνιων Νήσων. Ο συνεντευξιαζόμενος III διαθέτει κατάστημα εμπορίου οπτικών και με το ΕΣΠΑ κατάφερε να ενισχύσει την επιχείρησή του με νέο εξοπλισμό, την ψηφιακή προβολή, την εξοικονόμηση ενέργειας και την πρόσληψη νέου προσωπικού. Οι συμμετέχοντες IV και V έλαβαν χρηματοδότηση για την ενίσχυση της επιχείρησής τους σε πολλούς τομείς, όπως εργατικό δυναμικό, εξοπλισμός κ.α. Ο συμμετέχων VI, χρησιμοποίησε τη χρηματοδότηση για τη δημιουργία παραρτήματος για εμπόριο οπωροκηπευτικών προϊόντων στην περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, ενώ ο συμμετέχων VII επιδίωξε και πέτυχε την εξωστρέφεια με το πρόγραμμα «Επιχειρούμε έξω». Τέλος, ο συνεντευξιαζόμενος VIII, επιχείρησε την ανανέωση υποδομών της υφιστάμενης επιχείρησής, εισάγοντας νέες εγκαταστάσεις φιλικές προς το περιβάλλον, την αγορά σύγχρονου εξοπλισμού και την έρευνα. Παρακάτω αναλύονται οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων στο κύριο μέρος των ερωτήσεων.

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ
1. Απευθυνθήκατε σε κάποιον εξωτερικό σύμβουλο για την εκπόνηση της διαδικασίας;
2. Πόσο εύκολο/δύσκολο ήταν να καταθέσετε την αίτηση;
3. Πόσο απαιτητική από γραφειοκρατικής άποψης ήταν η διαδικασία υλοποίησης;
4. Χρειάστηκε από την πλευρά σας να διαθέσετε κάποιο κεφάλαιο;
5. Λάβατε ολόκληρο το ποσό της χρηματοδότησης
6. Πραγματοποιήθηκε κάποιος έλεγχος κατά τη διάρκεια υλοποίησης της διαδικασίας;
7. Σύμφωνα με τη δική σας περίπτωση, ποια ήταν τα κριτήρια εισχώρησης σας στο πρόγραμμα;
8. Κατά την άποψή σας, βοήθησε το πρόγραμμα ΕΣΠΑ για την ανάπτυξη της επιχείρησής σας;
9. Από την εμπειρία σας θεωρείται ότι θα ξανασυμμετείχατε σε παρόμοιο πρόγραμμα ΕΣΠΑ;

Πίνακας 3.3. Κύριο μέρος ερωτήσεων

Ερώτηση 1

Σημαντικό κρίνεται το γεγονός ότι οι 6/8 συμμετέχοντες απάντησαν ότι απευθύνθηκαν σε κάποιον εξωτερικό σύμβουλο για την εκπόνηση της διαδικασίας του προγράμματος. Οι μόνοι συμμετέχοντες που δεν απευθύνθηκαν σε κάποιον σύμβουλο ήταν οι IV και V, καθώς οι ίδιοι έχουν την ιδιότητα του συμβούλου, επομένως γνωρίζουν τη διαδικασία υλοποίησης. Οι υπόλοιποι συμμετέχοντες ανέφεραν πως η διαδικασία υλοποίησης του προγράμματος ήταν τόσο απαιτητική, ώστε να είναι απαραίτητη η βοήθεια από κάποιον ειδικό, κυρίως όσον αφορά τη συγκέντρωση των δικαιολογητικών και τη μελέτη των εντύπων, τα οποία σύμφωνα με τους συμμετέχοντες ήταν δύσκολο να ερμηνευθούν. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι πέντε από τους οκτώ (I, II, III, VI, VIII) ανέφεραν ότι δεν έμειναν απόλυτα ευχαριστημένοι από τη συνεργασία τους με τον εξωτερικό σύμβουλο, καθώς σε πολλές περιπτώσεις, οι τελευταίοι παρέλειψαν να αναφέρουν πράγματα που θα βοηθούσαν στο να αποφευχθούν ορισμένα λάθη (π.χ. ελλιπής γνώση και λανθασμένη ερμηνεία σε ζητήματα των προγραμμάτων).

Ερώτηση 2

Όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι η διαδικασία της αίτησης ήταν από τα πιο εύκολα στάδια του προγράμματος, καθώς για τους έξι από τους οκτώ συνεντευξιαζόμενους, τη διαδικασία της αίτησης ανέλαβε αποκλειστικά ο εξωτερικός σύμβουλος. Το μόνο που χρειάστηκε να πραγματοποιήσουν οι συμμετέχοντες ήταν η συγκέντρωση των δικαιολογητικών. Οι συνεντευξιαζόμενοι IV και V, επαγγελματίες του χώρου, πραγματοποίησαν μόνοι τους την αίτηση και ανέφεραν και οι δύο ότι η διαδικασία της αίτησης είναι η ελάχιστη δυνατή.

Ερώτηση 3

Στη παρούσα ερώτηση αξίζει να επισημανθεί ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες (I, II, III, VI, VII, VIII) απάντησαν ότι η διαδικασία για τη συμμετοχή σε πρόγραμμα ΕΣΠΑ ήταν εξαιρετικά απαιτητική και χρονοβόρα. Ειδικά οι συνεντευξιζόμενοι I, II, III (κάτοχοι πολύ μικρών επιχειρήσεων) ανέφεραν ότι δυσκολεύτηκαν σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θέλουν να εγκαταλείψουν τη διαδικασία. Αυτό και στις τρεις περιπτώσεις συνέβη λόγω πολλών ετών ενασχόλησης με το πρόγραμμα⁸, αλλά και φόβου για ενδεχόμενη απόρριψη τους από το πρόγραμμα σε περίπτωση μη ικανοποίησης των απαιτήσεων. Η διαχείριση του προγράμματος ήταν ευκολότερη για τους κατόχους μεγαλύτερων επιχειρήσεων (VI, VII, VIII), καθώς λόγω της ύπαρξης ειδικών τμημάτων (π.χ. λογιστήριο), υπήρχε καλύτερος καταμερισμός εργασίας (η δουλειά μοιραζόταν ανάμεσα στον ιδιοκτήτη και τους υπαλλήλους). Τέλος, ο σύμβουλος I ανέφερε: «η γραφειοκρατία της αίτησης είναι η ελάχιστη δυνατή, ενώ η διαδικασία πιστοποίησης των δαπανών είναι αρκετά μεγαλύτερη και σίγουρα χρίζει βελτιώσεων. Τα τελευταία χρόνια γίνονται προσπάθειες για την εξάλειψη της γραφειοκρατίας και μάλιστα, πριν λίγους μήνες ξεκίνησε το πρώτο πρόγραμμα με μηδενική γραφειοκρατία, καθώς η αίτηση πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά και δεν απαιτούνταν κανένα δικαιολογητικό, καθώς όλες οι διασταυρώσεις έγιναν από κρατικές ηλεκτρονικές πλατφόρμες, όπως ΕΡΓΑΝΗ ή TAXIS».

Ο σύμβουλος II από τον οποίο λάβαμε πληροφορίες, ανέφερε για το ίδιο ζήτημα ότι «σε επιχειρήσεις μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, δεν συνομιλούμε μόνο με τον ιδιοκτήτη, αλλά τις περισσότερες φορές με το τμήμα του λογιστηρίου που έχει αναλάβει την υλοποίηση του προγράμματος. Αυτό σημαίνει ότι τέτοιου είδους επιχειρήσεις διαχειρίζονται καλύτερα το ΕΣΠΑ, είναι πιο συνεπής στις υποχρεώσεις τους απέναντι μας και απέναντι στις απαιτήσεις του προγράμματος, καθώς υπάρχει καλύτερος καταμερισμός εργασίας».

Ερώτηση 4

Σε προηγούμενο κεφάλαιο, αναφέρθηκε ότι τα προγράμματα ΕΣΠΑ χρηματοδοτούνται με το 50% δημοσίας δαπάνης και το υπόλοιπο 50% προέρχεται από ίδια συμμετοχή. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της κρίσης αναπτύχθηκαν προγράμματα που εξασφάλιζαν έως και το 95% ή 100% της χρηματοδότησης. Αυτό πρακτικά

⁸ Η χρονική διάρκεια υλοποίησης των προγραμμάτων, όπως ανέφερε ο σύμβουλος II, εξαρτάται από τη φύση του προγράμματος. Ο λόγος που σε ορισμένα προγράμματα η διαδικασία διαρκεί έως και 6 ή 7 έτη, οφείλεται στο γεγονός ότι τα κεφάλαια πιστώνονται σε δόσεις.

σημαίνει ότι στην πρώτη περίπτωση, οι αιτούντες πρέπει να διαθέτουν ήδη σε τραπεζικό λογαριασμό το 50% της ίδιας συμμετοχής, ενώ στην δεύτερη περίπτωση δεν χρειάζεται να έχουν διαθέσιμο κάποιο κεφάλαιο. Ωστόσο, ενδιαφέρον έχει ότι όλοι οι συμμετέχοντες είτε συμμετείχαν σε πρόγραμμα που τους κάλυπταν ολόκληρο το ποσό, είτε το 50% του ποσού, έπρεπε να διαθέτουν είτε προσωπικό κεφάλαιο, είτε με τη μορφή δανείου. Ο συνεντευξιαζόμενος I, ο οποίος συμμετείχε σε πρόγραμμα που του εξασφάλιζε το 100% του ποσού, έπρεπε να διαθέτει ήδη κάποιο κεφάλαιο στην τράπεζα για την εκκίνηση της διαδικασίας. Αυτό συμβαίνει καθώς, όπως ανέφερε ο αναπτυξιακός σύμβουλος I «όλα τα προγράμματα λειτουργούν απολογιστικά, δηλαδή για να πάρει κάποιος επιδότηση θα πρέπει να προσκομίσει εξοφλημένες δαπάνες, επομένως χρειάζεται ένα ελάχιστο κεφάλαιο, το οποίο καθορίζεται από το ύψος της επένδυσης και από την ένταση της ενίσχυσης».

Ερώτηση 5

Αυτή η ερώτηση, δεν μπορεί να απαντηθεί με σαφήνεια, αφού η διαδικασία υλοποίησης των προγραμμάτων σε ορισμένους από τους συμμετέχοντες δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμα. Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι οι συνεντευξιαζόμενοι I, II, III, VII και VIII ανέφεραν ότι δεν τους εγκρίθηκε τελικά ολόκληρο το αρχικό ποσό, το οποίο ήταν αποτέλεσμα εσφαλμένων ενεργειών. Οι συνεντευξιαζόμενοι IV και V, λόγω των γνώσεων τους πάνω στο ζήτημα, έλαβαν ολόκληρο το ποσό της χρηματοδότησης. Μάλιστα, ο σύμβουλος I ανέφερε ότι «η μη λήψη ολόκληρου του ποσού συμβαίνει όταν κάποιος δεν υλοποιήσει το σύνολο του εγκεκριμένου προϋπολογισμού και δεύτερον, αν υλοποιήσει το σύνολο, κάποιες δαπάνες δεν θα πιστοποιηθούν λόγω λάθους στον τρόπο υλοποίησης είτε του φυσικού, είτε του οικονομικού αντικειμένου».

Ερώτηση 6

Οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι πάντα υπάρχει έλεγχος, όχι όμως με τη λογική της διόρθωσης, αλλά με την λογική της αξιολόγησης. Όσον αφορά την αίτηση, αν πληροί τα κριτήρια εγκρίνεται, αν όχι απορρίπτεται. Η διαδικασία αυτή, με τον έλεγχο για την πιστοποίηση των δαπανών είναι περίπου η ίδια με τη διαφορά ότι ένα ενδεχόμενο λάθος μπορεί να διορθωθεί αν αυτό είναι εφικτό. Αυτή ήταν μια διαδικασία που δυσκόλεψε ιδιαίτερα όλους τους συμμετέχοντες, με εξαίρεση τους συνεντευξιαζόμενους IV και V. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι συνεντευξιαζόμενοι I, III,

VII, VIII ανέφεραν δυσκολία στη διόρθωση των λαθών, καθώς δεν υπήρχε η απαραίτητη γνώση από τους ίδιους και τον σύμβουλο, καθώς τα λάθη σχετιζόνταν κυρίως με ζητήματα όπως το e-shop ή το λογότυπο (πολλές φορές για την εκπλήρωση αυτών των ενεργειών απαιτείται η πρόσληψη τρίτου προσώπου με γνώσεις δημιουργίας e-shop)⁹, που προήλθαν από παραλείψεις του κατασκευαστή ιστοσελίδων (web developer) ή του γραφίστα (graphic designer), οι οποίοι δεν διέθεταν τις απαραίτητες γνώσεις και εμπειρία για τη δημιουργία τους στα πρότυπα του ΕΣΠΑ. Το αρμόδιο ελεγκτικό τμήμα (Αρχή Ελέγχου) της εκάστοτε περιφέρειας, τους απέστειλε μια αξιολόγηση με τα κριτήρια που δεν πληρούνταν και τους δόθηκε κάποιο χρονικό διάστημα για την επιδιόρθωση τους, μια διαδικασία που όπως ανέφεραν δεν ήταν καθόλου απλή λόγω έλλειψης γνώσεων πάνω στον σχεδιασμό ιστοσελίδων και λογότυπου, αλλά και λόγω έλλειψης χρόνου, καθώς από όσα μας ανέφεραν οι συνεντευξιαζόμενοι το περιθώριο διόρθωσης των λαθών δεν ξεπερνούσε τις δύο εβδομάδες, ως συνέπεια, τα κονδύλια που είχαν εγκριθεί για τις περιπτώσεις αυτές, θα χάνονταν αν δεν πραγματοποιούνταν οι διορθώσεις εντός της προθεσμίας.

Ερώτηση 7

Όπως διαπιστώσαμε από τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων, τα κριτήρια διαφέρουν από πρόγραμμα σε πρόγραμμα. Σύμφωνα με όσα ανέφερε ο σύμβουλος I, τα κριτήρια για τις υφιστάμενες επιχειρήσεις συνήθως αφορούν τα οικονομικά μεγέθη, όπως η αύξηση κύκλου εργασιών ή EBITDA. Για τις νεοφυές επιχειρήσεις, τα κριτήρια συνήθως αφορούν τους μετόχους, δηλαδή επίπεδο σπουδών και επαγγελματική εμπειρία. Πράγματι, και οι δύο συνεντευξιαζόμενοι I και II που συμμετείχαν σε προγράμματα για τις υπό σύσταση επιχειρήσεις μας επιβεβαίωσαν τα εν λόγω δεδομένα. Και στις δύο περιπτώσεις, τα κριτήρια για την έγκριση της αίτησης ήταν το επίπεδο γνώσεων και επαγγελματικής εμπειρίας αντίστοιχα. Επίσης, και οι δύο μας ανέφεραν ότι βασική προϋπόθεση για την έναρξη της επιχείρησης ήταν η καινοτομία, καθώς τους ζητήθηκε να προτείνουν και να εισάγουν στην αγορά μια πρωτοποριακή ιδέα από αυτά που υπήρχαν στην περιοχή δράσης της επιχείρησης. Σχετικά με τις υφιστάμενες επιχειρήσεις, οι υπόλοιποι συνεντευξιαζόμενοι ανέφεραν ότι έπρεπε να εκπληρώσουν κριτήρια που αφορούσαν τα οικονομικά μεγέθη της επιχείρησης, δηλαδή πόσο επιτυχημένη ή μη οικονομικά υγιής είναι η επιχείρηση. Σύμφωνα με τους

⁹ Όσον αφορά τον ψηφιακό μετασχηματισμό των επιχειρήσεων, το ΕΣΠΑ θέτει ορισμένα κριτήρια που θα πρέπει να πληρούν τα ηλεκτρονικά καταστήματα.

συνεντευξιαζόμενους IV, V, VI, VII και VIII η βασική προϋπόθεση συμμετοχής στο πρόγραμμα ήταν να μην βρίσκονται σε διαδικασία πτώχευσης, εκκαθάρισης ή αναγκαστικής διαχείρισης, ενώ ανάλογα το πρόγραμμα υπήρχαν και περαιτέρω κριτήρια. Για παράδειγμα, μια βασική προϋπόθεση για τον συνεντευξιαζόμενο VII και VIII ήταν το «πρασίνισμα» των επιχειρήσεών τους, δηλαδή η εφαρμογή μεθόδων παραγωγής φιλικές προς το περιβάλλον.

Ερώτηση 8 και 9

Οι δύο αυτές ερωτήσεις έθεσαν στους ίδιους του συνεντευξιαζόμενους την αξιολόγηση της διαδικασίας, όπως τη βίωσαν. Αξίζει να επισημανθεί ότι παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν ορισμένοι από τους ερωτηθέντες, η τελική αποτίμηση της διαδικασίας ήταν θετική. Πιο συγκεκριμένα, οι συνεντευξιαζόμενοι I, II, IV, V, VI, VII και VIII ανέφεραν ότι επωφελήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από το πρόγραμμα, καθώς οι δύο πρώτες (I και II) κατάφεραν να ιδρύσουν τις δικές τους επιχειρήσεις, ενώ οι υπόλοιπες από τις παραπάνω κατάφεραν να ενισχύσουν τις υφιστάμενες επιχειρήσεις τους, γεγονός που χωρίς τα συγκεκριμένα προγράμματα θα ήταν αδύνατον, καθώς δεν θα διέθεταν το κεφάλαιο για να υλοποιήσουν τις ιδέες τους, κυρίως όσον αφορά την αγορά του βαρύ εξοπλισμού. Τέλος, η απάντησή τους για το αν θα έκαναν ξανά αυτή τη διαδικασία ήταν σαφώς θετική, καθώς ανέφεραν ότι πλέον διαθέτουν ήδη κάποιες γνώσεις για να το υλοποιήσουν, σε συνδυασμό με την ισχυρή θέληση για περαιτέρω ανάπτυξη προσωπική, αλλά και επαγγελματική. Η μόνη περίπτωση που υπήρχε μια αρνητική απάντηση στις δύο τελευταίες ερωτήσεις, ήταν από τον συνεντευξιαζόμενο III, ο οποίος ανέφερε ότι ναι μεν τον βοήθησε το ΕΣΠΑ για τον εκσυγχρονισμό της επιχείρησής του, ωστόσο ο χρόνος που αφιέρωσε για την υλοποίηση του προγράμματος, τον απέτρεψε από το να ασχοληθεί περαιτέρω με τη διαδικασία.

3.2.1. Συμπεράσματα έρευνας

Από την έρευνα προέκυψε ότι στην παρούσα φάση η συμμετοχή σε προγράμματα ΕΣΠΑ αποτελεί μια απαιτητική και χρονοβόρα διαδικασία, ιδίως για όσους δεν είναι ειδικοί στον συγκεκριμένο τομέα. Υπάρχουν αρκετά ζητήματα στη δομή των ίδιων των προγραμμάτων ΕΣΠΑ, αλλά και στη συνεργασία ανάμεσα στους δικαιούχους και τους συμβούλους. Τα βασικά ζητήματα είναι η γραφειοκρατία, κυρίως για την πιστοποίηση των δαπανών, η οποία είναι αρκετά λεπτομερείς και δυσπρόσιτη και σε πολλές περιπτώσεις αποτρέπει τους δικαιούχους να ανταποκριθούν ορθά στις

υποχρεώσεις τους, με αποτέλεσμα την απώλεια κεφαλαίων. Σημαντικό θέμα αποτελεί, επίσης, η έλλειψη βασικών γνώσεων από ορισμένους συμβούλους αναπτυξιακών προγραμμάτων, οι οποίοι από δικές τους παραλείψεις οδηγούν τους δικαιούχους στην απώλεια μέρους του εγκεκριμένου προϋπολογισμού. Επίσης, η ανάγκη ύπαρξης κεφαλαίου για την εκκίνηση του προγράμματος αποτρέπει πολλούς από το να συμμετέχουν σε προγράμματα ΕΣΠΑ, καθώς όπως αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, μεγάλο μέρος των ΜΜΕ στην Ελλάδα δεν διαθέτουν στην κατοχή τους αρκετά ταμειακά διαθέσιμα. Επομένως, είναι σημαντικό να βρεθεί μια λύση για την Ελλάδα και για άλλα κράτη μέλη που αντιμετωπίζουν τέτοιου είδους ζητήματα.

Κατά τη γνώμη μου, θα πρέπει να απλοποιηθεί η διαδικασία των κριτηρίων εισδοχής σε προγράμματα ΕΣΠΑ, προκειμένου να δοθούν ευκαιρίες σε ιδιώτες να εφαρμόσουν τις ιδέες τους και να προσδοθεί προστιθέμενη αξία στο σύνολο των ΜΜΕ της χώρας, ακόμη και αν ορισμένες ιδέες δεν συγκλίνουν απόλυτα με το θεωρητικό υπόβαθρο του ΕΣΠΑ. Άλλωστε, ο παράγοντας της έξυπνης εξειδίκευσης, που εξηγήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, εστιάζει στη λογική της επιχειρηματικής ανακάλυψης με βάση τα μοναδικά χαρακτηριστικά κάθε κράτους ή περιφέρειας. Ο παράγοντας της αξιολόγησης είναι επίσης ένα σημαντικό ζήτημα, καθώς στην παρούσα φάση πραγματοποιείται μέσω της αξιολόγησης και όχι της διόρθωσης, δηλαδή στο να υποδεικνύεται στους δικαιούχους το σωστό προκειμένου να αποφευχθεί η απώλεια πόρων. Επίσης, έννοιες όπως η καινοτομία και η ανάπτυξη αποτελούν αφηρημένες ιδέες, οι οποίες μπορούν να ερμηνευτούν διαφορετικά ανάλογα με τον τόπο και το χρόνο εφαρμογής τους. Θα πρέπει, επίσης, να αναπτυχθούν τα clusters, μέσα από τα οποία θα υπάρχει καλύτερη συνεργασία ανάμεσα σε δικαιούχους, συμβούλους και τρίτους συνεργάτες, προκειμένου να αποφεύγονται ορισμένα λάθη, όπως αυτά που αναφέρθηκαν από του συμμετέχοντες.

Ωστόσο, η τελική αποτίμηση, όπως διαπιστώθηκε από τις απόψεις των συνεντευξιαζόμενων, οι οποίοι ανέφεραν ότι παρά τις δυσκολίες, η συμμετοχή στο πρόγραμμα είχε θετικά αποτελέσματα για την ανάπτυξη και την προστιθέμενη αξία στις επιχειρήσεις τους. Πολλά από τα οφέλη ήταν η αγορά βαρύ εξοπλισμού, η πρόσληψη νέου προσωπικού, η διαφήμιση της επιχείρησης, αλλά και η ενίσχυση της εξωστρέφειας και της ανταγωνιστικότητας τους στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Επίσης, σημαντική εξέλιξη, αποτελεί η στροφή των δικαιούχων επιχειρηματιών σε νέα συστήματα που συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη. Επομένως, το σύνολο του

δείγματος είδε το ΕΣΠΑ ως ένα ισχυρό κίνητρο για την προσωπική και επιχειρηματική εξέλιξη σε τομείς που, χωρίς τη συμμετοχή στο πρόγραμμα, θα ήταν αδύνατον να υλοποιήσουν.

Εν κατακλείδι, λαμβάνοντας υπόψιν το περιορισμένο δείγμα της συνέντευξης, το παρόν αποτέλεσμα ήταν το βέλτιστο που θα μπορούσα να είχα ερευνητικά. Πραγματοποιήθηκε μεγάλη προσπάθεια για την εύρεση μεγαλύτερου δείγματος, ωστόσο ο δισταγμός ορισμένων υποψήφιων σε συνδυασμό με τον περιορισμένο χρόνο υλοποίησης της έρευνας, το δείγμα περιορίστηκε σε οκτώ συμμετέχοντες. Τέλος, αν και τα αποτελέσματα της έρευνας μπορεί να μην καλύπτουν το σύνολο των ζητημάτων που αφορούν την εφαρμογή των ΕΣΠΑ στην Ελλάδα, τα ζητήματα που αναδεικνύονται μπορούν να αποτελέσουν μέρος ευρύτερης και πιο ολοκληρωμένης έρευνας, η οποία θα αποτυπώσει με μεγαλύτερη ακρίβεια όλα τα στοιχεία.

Συμπέρασμα

Όπως προκύπτει, η Πολιτική Συνοχής αποτελεί μια πολυδιάστατη και ευρύτερη διαδικασία, η οποία έχει επηρεάσει σημαντικά την ελληνική οικονομία από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, καθώς μεγάλα έργα φυσικών υποδομών και άλλες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες οφείλουν την ύπαρξη τους σε αυτήν. Έτσι, η εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής από το 1989 μέχρι σήμερα, είναι ραγδαία και συνεχής. Αρχικά, η Πολιτική Συνοχής προσαρμόσε τις δράσεις της, στην επίτευξη της περιφερειακής σύγκλισης και στη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, όμως από το 2000 και μετά, όπου η τα επιχειρησιακά προγράμματα ταυτίζονται με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η βασική επιδίωξη προσανατολίστηκε σταδιακά στην ενίσχυση της καινοτομίας, της επιχειρηματικότητας και της ανάπτυξης.

Ωστόσο, ο στόχοι της Πολιτικής Συνοχής αντιμετωπίζουν σοβαρές προκλήσεις και αυτό οφείλεται, όπως είδαμε, σε συστημικούς, αλλά και συγκυριακούς παράγοντες. Στους πρώτους, συγκαταλέγονται οι διαρθρωτικές αδυναμίες του ελληνικού κράτους, όπως η γραφειοκρατία και οι αδύναμοι θεσμοί, που στις περισσότερες περιπτώσεις δεν καταφέρνουν να ανταπεξέρχονται στις απαιτήσεις που θέτει η ΕΕ και στους δεύτερους, κατατάσσονται οι δύο διαδοχικές κρίσεις, που έπληξαν την ελληνική οικονομία και αποδυνάμωσαν τις ελληνικές ιδιωτικές επενδύσεις. Μέσα σε αυτό το κλίμα, αναδύθηκαν διάφορα προβλήματα των εγχώριων ιδιωτικών επενδύσεων, όπως η έλλειψη προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής προστιθέμενης αξίας, η χαμηλή παραγωγικότητα και εξωστρέφεια, που οφείλονται κυρίως στην ύπαρξη πολλών ΜΜΕ που δυνητικά παρουσιάζουν μια αδυναμία στην περεταίρω ανάπτυξη τους.

Αν και η συμμετοχή των ΜΜΕ στα προγράμματα του ΕΣΠΑ 2014 – 2020 είναι μεγαλύτερη συγκριτικά με τις προηγούμενες περιόδους, παρουσιάζονται ορισμένες δυσκολίες κατά την εφαρμογή των προγραμμάτων. Αυτό επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της έρευνας, όπου οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι σπαταλούν πολλές εργατοώρες για την εκπλήρωση γραφειοκρατικών υποχρεώσεων, με αποτέλεσμα της απώλεια σημαντικών πόρων. Επιπλέον, η υλοποίηση των προγραμμάτων είναι ιδιαίτερα απαιτητική και χρονοβόρα και πολλά από τα προγράμματα δεν συμβαδίζουν με τις ανάγκες της ελληνικής οικονομίας. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να αναπροσαρμοστούν οι διαδικασίες εφαρμογής των προγραμμάτων ΕΣΠΑ, με την απλοποίηση των διαδικασιών που περιορίζουν την υλοποίησή τους και ταυτόχρονα της

εφαρμογής των συσσωματώσεων (clusters) και της έξυπνης εξειδίκευσης για τον καλύτερο διαμοιρασμό των εργασιών, γύρω από την υλοποίηση των προγραμμάτων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

1. Ανδρέου, Γ. (2019). EU Cohesion Policy after 2020: More goals, fewer resources. *Region & Periphery*, 0(8), 49-76. doi:<https://doi.org/10.12681/rp.21153>
2. Αυδίκος, Β., Φάλλας, Ι. και Χάρδας, Α. (2015). Συνεργατικοί σχηματισμοί και αστική ανάπτυξη: Η περίπτωση της Αθήνας. Αθήνα: Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων. Ανακτήθηκε από: <https://imegseevee.gr/wp-content/uploads/2018/01/%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%83%CF%87%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF-%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7.pdf>
3. Βαληνάκης, Γ. Καζάκος, Π. και Μαραβέγιας, Ν. (2014). Η έξοδος από την κρίση: Εφαρμόσιμες εναλλακτικές προτάσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
4. Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας. Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης 2014 – 2020. Ανακτήθηκε από: <https://gsri.gov.gr/ethniki-stratigiki-exypnis-exeidikefsis-2014-2020/>
5. Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας. Στρατηγική της Έξυπνης Εξειδίκευσης 2021 – 2027. Ανακτήθηκε από: <https://gsri.gov.gr/ethniki-stratigiki-exypnis-exeidikefsis-2021-2027/>
6. Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου (ΕΚΤ), (2018). Η καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις: Δείκτες, επιδόσεις, προοπτικές. Ανακτήθηκε από: <https://www.ekt.gr/el/magazines/features/22148>
7. Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και Ηλεκτρονικού Περιεχομένου. Η καινοτομία στις ελληνικές επιχειρήσεις: Δείκτες, Επιδόσεις, Προοπτικές. (2018), Ανακτήθηκε στο: <https://www.ekt.gr/el/magazines/features/22148>
8. Ετήσια Έκθεση (21). ΙΝΕ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση. (2019). Ανακτήθηκε από: https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2019/08/Ethsia_Ekthesi_2019.pdf
9. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2010/2020). ΕΥΡΩΠΗ 2020 Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Βρυξέλλες. Ανακτήθηκε από: http://publications.europa.eu/resource/cellar/6a915e39-0aab-491c-8881-147ec91fe88a.0007.02/DOC_1
10. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, COM (2018), Ένας σύγχρονος προϋπολογισμός για μια Ένωση που προστατεύει, ενδυναμώνει και υπερασπίζεται τους πολίτες της. Πολυετές δημοσιονομικό πλαίσιο 2021-2027. Βρυξέλλες. Ανακτήθηκε από: https://www.espa.gr/el/Documents/2127/Parartima_Polyetes_Dimosionomiko_Plaisio_2021-2027_02-05-2019%20EL.pdf
11. Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ. Κρίσεις, ελληνική οικονομία και μικρές επιχειρήσεις (2022). Ανακτήθηκε από: https://imegseevee.gr/wp-content/uploads/2022/11/etisia_ekthesi_2022.pdf

12. Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων ΓΣΕΒΕΕ. Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις προσδοκούν μέτρα ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και ελάφρυνσης των φορολογικών βαρών. Εξαμηνιαίο δελτίο οικονομικού κλίματος μικρομεσαίων επιχειρήσεων (2018). Ανακτήθηκε από: https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2018/09/deltio_SEPTEMBER_2018.pdf
13. Ίσαρη, Φ. και Πουρκός, Μ. (2016). Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία & την Εκπαίδευση. Ανακτήθηκε από: <https://eclass.uowm.gr/modules/document/file.php/NURED263/%CE%8A%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%B7%20%26%20%CE%A0%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BF%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%BC%CE%B5%CE%B8%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1%CF%82%202015%20book.pdf>
14. Ιωσηφίδης Θ. (2003). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες. Αθήνα: Εκδόσεις Κρητική.
15. Κατσίκας, Δ. (2021). Η Ελλάδα στην Ευρωζώνη: Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας κρίσης. Στον συλλογικό τόμο: Ελλάδα – Ευρωπαϊκή Ένωση: Μια σχέση «μέσα από σαράντα κύματα» 1981-2021. Πασσάς, Α., Αρβανιτόπουλος, Κ. και Κόππα, Μ. (editors), σελ. 411-422
16. Κρητικός, Α. (2021). Η Πολιτική Συνοχής της Ευρωπαϊκή Ένωσης: Η εξέλιξη της στις μεγάλες στιγμές της ευρωπαϊκή ενοποίησης. Αθήνα: Εκδόσεις Επίμετρο.
17. Λατινόπουλος, Π. (2010). Τα πρώτα βήματα στην έρευνα: Ένας χρηστικός οδηγός για νέους ερευνητές. Αθήνα: Εκδόσεις Κρητική.
18. Λιαργκόβας, Π., Σκιντζή, Β., Δασκαλοπούλου, Ε., Αναστασίου, Α., Αποστολόπουλος, Ν., Μήτση, Δ. et al. (2015). Το στρατηγικό σχέδιο για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη «Ευρώπη 2020»: Τάσεις, προοπτικές και η θέση της Ελλάδας, ΙΝΕ Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, 40: 9-153. Ανακτήθηκε από: https://ineobservatory.gr/wp-content/uploads/2016/07/MELETH-40_28-07-16-6---pdf_final.pdf
19. Λιαργκόβας, Π. και Παπαγεωργίου, Χ. (2018). Το Ευρωπαϊκό Φαινόμενο: Ιστορία, Θεσμοί, Πολιτικές. Αθήνα: Εκδόσεις Τζιόλα.
20. Μαλλιαρόπουλος, Δ. (2011). Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ. Στον συλλογικό τόμο «Η διεθνής κρίση, η κρίση στην Ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα». Γκίκας Χαρδούβελης και Χρήστος Γκόρτσος (editors), σελ. 359-376. Ανακτήθηκε από: <https://www.hba.gr/5Ekdosis/UplPDFs/sylogikostomos/20-e%20MALLIAROPOULOS%20359-376.pdf>
21. Μητσός, Α. (2020). Πολιτική Συνοχής: Σκεπτικό, κίνητρα, αρχές και στόχοι. Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκή και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ). 32:3-17 Ανακτήθηκε από: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2020/06/Policy-paper-32->

Ξενόγλωσση

34. Avdikos, V. and Chardas, A. (2016) European Union Cohesion Policy Post 2014: More (Place-Based and Conditional) Growth – Less Redistribution and Cohesion, *Territory, Politics, Governance*, Vol. 4, No. 1, pp. 97-117, DOI:10.1080/21622671.2014.992460
35. Barca, F. (2009) *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. European Commission, Brussels.
36. Barca, F., McCann, P. and Rodriguez-Pose, A. (2012) The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches, *Journal of Regional Science* Vol. 52, No. 1, 134–152.
37. Bird, M., Hammersley, M., Gomm, R., & Woods, P. (1999). Εκπαιδευτική Έρευνα στην πράξη. Εγχειρίδιο Μελέτης. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
38. Brunazzo, M. (2016) ‘The History and Evolution of Cohesion Policy’. In Piattoni, S. and Polverari, L. (eds) *Handbook on Cohesion Policy in the EU* (Cheltenham: Edward Elgar), pp. 17–35.
39. Chardas, A. (2012). State capacity and ‘embeddedness’ in the context of the European Union’s Regional Policy: the case of Greece and the third Community Support Framework (CSF), *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 12. No. 2, pp. 221-242. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/14683857.2012.686011> Assessed: 5 November 2022.
40. Chardas, A. (2011). *EU Regional Policy in Greece: State Capacity and the Domestic Impact of Europe* (Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Sussex). Available at: <http://sro.sussex.ac.uk/> Assessed: 5 November 2022.
41. Chardas, A. (2014). The interplay between austerity, domestic territorial reform and European Union Cohesion Policy: Multi-level Governance and the application of the partnership principle in Greece. *European Urban and Regional Studies* 2014 Vol. 21, No. 4, pp. 432. DOI: 10.1177/0969776413504944. Available at: <http://eur.sagepub.com/content/21/4/432> Assessed: 5 November 2022.
42. Chardas, A., Van der Giessen, M. and Pogátsa, Z. (2021). *The Political Economy of EU Cohesion Policy: Perspectives from the south and east periphery of the EU*. Democritus University of Thrace.
43. Crescenzi, R., de Blasio, G. and Giua, M. (2020) Cohesion Policy Incentives for Collaborative Industrial Research: Evaluation of a Smart Specialization Forerunner Programme’. *Regional Studies*, Vol. 54, No. 10, pp. 1341–53.

44. Deloitte, (2016) Next generation family businesses, Ανακτήθηκε από: <https://www2.deloitte.com/gr/en/pages/strategy/articles/emea-family-business-initiative.html> Assessed: 19 January 2023.
45. Di Cataldo, M., Monastiriotis, V. and Rodríguez-Pose, A. (2021) ‘How “Smart” Are Smart Specialization Strategies?’ JCMS. <https://doi.org/10.1111/jcms.13156> Assessed: 28 October 2022.
46. Drevet J.-F. (2008), Histoire de la Politique Regionale de l’Union Europeenne, Paris, BELINsup.
47. European Commission (2011), Regional Policy, Inforegio (2011) – Financial Engineering.
48. European Commission, COM (2011) 615 Final Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council: Laying Down Common Provisions on the ERDF, the ESF, the Cohesion Fund, the EAFRD, and the EMFF Covered by the Common Strategic Framework and Laying Down General Provisions on the ERDF, the ESF and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC)1083/2006, EC, Brussels.
49. European Commission (2011) Cohesion Policy 2014 -2020: Investing in growth and jobs. Luxembourg.
50. Hayes, N. (1997). Doing qualitative analysis in psychology. Hove, East Sussex: Psychology Press.
51. Kroll, H. (2015) ‘Efforts to Implement Smart Specialization in Practice – Leading Unlike Horses to Water’. European Planning Studies, Vol. 23, No. 10, pp. 2079–98.
52. Manzella, G. P. and Mendez, C. (2009). The Turning Points of EU Cohesion Policy. Report Working Paper. European Policies Research Centre, University of Strathclyde, Glasgow.
53. McCann, P. and Ortega-Argiles, R. (2013). Smart specialization, regional growth and applications to European Union Cohesion Policy, Regional Studies. doi:10.1080/00343404.2013.799769
54. Morgan, K. (2017) ‘Nurturing Novelty: Regional Innovation Policy in the Age of Smart Specialization’. Environment and Planning C: Politics and Space, Vol. 35, No. 4, pp. 569–83.
55. OECD (2020), Regional Policy for Greece Post-2020, OECD Territorial Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/cedf09a5-en>
56. Pagoulatos, G. (2003). Greece’s new political economy: State, finance and growth from postwar to EMU. Edited by Oxford, St. Antony’s Series. London and New York: Palgrave Macmillan.
57. Pagoulatos, G. (2011). The European Union and the political economy of the Greek state. Presentation at: Joint Conference Hellenic Observatory and British school at Athens. Changing conceptions of ‘Europe’ in modern Greece: identities, meaning and legitimation. British school at Athens: 28, 29 January 2011 available at: http://www.lse.ac.uk/collections/hellenicObservatory/Events/Conferences/BSAConference28&29-1-2011/BSA_Conference_2011.htm Assessed: 11 December 2022.

58. Souliotis, N. and Alexandri, G. (2017) 'From Embedded to Uncompromising Neoliberalism: Competitiveness Policies and European Union Interscalar Relations in the Case of Greece'. *European Urban and Regional Studies*, Vol. 24, No. 3, pp. 227–40.
59. Wigger, A. (2022). *The New EU Industrial Policy and Deepening Structural Asymmetries: Smart Specialization Not So Smart*. *Journal Common Market Studies*. Radboud University, Nijmegen. DOI: 10.1111/jcms.13366
60. Willig, C. (2015). *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας στην Ψυχολογία* (επιμ. Ελληνικής έκδοσης: Ε. Τσέλιου). Αθήνα: Gutenberg. [έτος πρωτότυπης έκδοσης: 2013]